

АКАДЕМИЯ НАУК УЗБЕКСКОЙ ССР

ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ ИМ. БИРУНИ
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. А. С. ПУШКИНА

АЗИЗ КАЮМОВ

Г А З И

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК УЗБЕКСКОЙ ССР

ТАШКЕНТ — 1959

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
БЕРУНИЙ НОМИДАГИ ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ
А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

А З И З Қ А Ю М О В

Ғ О З И Й

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ НА ШРИЁТИ

ТОШКЕНТ — 1959

Масъул редактор
П. Шамсиев

АВТОРДАН

Ўзбек адабиёти тарихига оид қўлёзма манбаларни ўрганиш асносида шоир Ғозийнинг қўлёзма девонлари билан яқинроқ танишишга муяссар бўлдик. XIX асрнинг биринчи ярмида ташкил топган Қўқон адабий муҳитининг бу кўзга кўринган вакили ўз шеърларининг жозибаси, самимияти ва таъсирчанлиги билан ажралиб туради. Бу ерда шоир Ғозийнинг бизга маълум бўлган девонлари асосида тайёрланган кичик бир иш ва унга илова тарзида шоирнинг ўзбек тилида ёзилган шеърлари ҳурматли китобхонлар диққатига тақдим этилмоқда.

Бу асар шоир Ғозий ижодини ўрганиш соҳасидаги биринчи қадам бўлгани туфайли, унда айрим камчилик ва нуқсонлар бўлиши табиийдир. Шубҳасиз, бўлғуси муҳокамалар ва тадқиқотлар уларни ҳисобга олиш ва тўғрилашга имкон беражак.

Шоир Ғозий шеърларини ўрганиб чиқиш ва ушбу асарни босмага тайёрлашда кўрсатган диққат ва кўмаклари учун автор филология фанлари кандидати доцент Гулом Каримов, филология фанлари кандидати Порсо Шамсиев, ЎзССР ФА Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг илмий ходимлари Абдуллажон Жувонмардиев ва Асомиддин Ўринбоевларга ўзининг самимий миннатдорчилигини изҳор этади.

ШОИР ҒОЗИЙ

Ғозий XIX асрнинг биринчи ярмидаги Қўқон адабий муҳитининг кўзга кўринган вакилларида биридир. Унинг шеърӣ асарлари қўлёзма баёз ва мажмуаларга, литографик усул билан босилган шеър тўпламларига киририлган. XIX асрда Қўқонда яшаган ва ижод этган кўпгина шоирларнинг бизгача етиб келган баъзи девонлари ичида Ғозийнинг тўртта қўлёзма девони ҳам бор. Улардан учтаси Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг Беруний номидаги Шарқшунослик институтида¹, биттаси эса СССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг Ленинград бўлимида сақланмоқда².

Ғозий девонлари ичида энг мукаммали ва муайян тартиб билан ёзилгани ЎзФА ШИ³ қўлёмаси, № 121 дир. Бу девонда дастлаб ғазаллар, сўнгра мустазод, рубоӣ ва мухаммаслар, таржеъбанд ва тарихлар жой-

¹ ЎзФА Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлёмаси, № 121. Бу девоннинг илмӣ таърифи ЎзССР ФА қўлёмалари каталогининг II томида берилган („Собрание восточных рукописей АН Узбекской ССР“ т. II, Ташкент, 1954 г. стр. 328), ЎзФА ШИ қўлёмаси, № 6117. Бу девоннинг илмӣ таърифини институт илмӣ ходими А. Ўринбоев ёзган. (СВР АН УзССР т. VI), 2296/II. Бу девоннинг илмӣ таърифини ушбу асар автори ёзган (СВР УзССР т. VI).

² СССР ФА Шарқшунослик институти Ленинград бўлимининг қўлёмаси, № 109. Бу қўлёзма девон 60 варақдан иборат бўлиб, Ғозийнинг ғазал, мухаммас, мусаддас, мустазод, тарих ва бошқа хил шеърӣ асарларидан ташкил топган. Қўлёзма оддий Қўқон қоғозида қора тушь билан ёзилган, хати настаълик, шеърлар саҳифаларга икки қатор қилиб жойлаштирилган, ҳеч қандай бадий безаклари йўқ. Қўлёманинг кўчирилган йили ва жойи, шунингдек кўчирувчининг номи кўрсатилмаган. Ҳажми 27×15.

³ Бундан буён ЎзССР Фанлар академияси Шарқшунослик институти қўлёмаларини ЎзФА ШИ № деб юритамиз.

лаштирилган. Унда ҳаммаси бўлиб шоирнинг 3000 мисрадан ортиқроқ шеъри бор. Бу девон Муҳаммад Маҳдум ибн Мулло Ашур Муҳаммад деган киши томонидан Қўқон қоғозига чиройли настаълиқ хати билан кўчирилган. Шу институтдаги № 6117 қўлёзма ҳам хати ва безаклари жиҳатидан бошқалардан ажралиб туради, аммо унинг кўп варақлари йиртилиб кетган.

Ленинград қўлёзмаси № 109 ва Тошкент қўлёзмаларидан № 6117 ва 2296 /II шеърларнинг жойлаштирилиши жиҳатидан бир-бирларига жуда яқин. Улар ичида тўлароғи Ленинград қўлёзмасидир. Тошкент қўлёзмаси № 2296 (II) да мухаммаслар жуда оз, мустазодлар эса бутунлай йўқ. Бу уччала нусхада ғазал, мухаммаслар, рубойлар аралаш ҳолда кўчирилган. Улар ичида энг қадимийси Тошкент қўлёзмаси № 6117 дир. У чиройли унвонга эга, эски қадимий қоғозга ёзилган. Шунингдек, № 121 Тошкент қўлёзмасини ҳам XIX асрнинг ўрталарига оид деб гумон қилиш мумкин. № 109 Ленинград қўлёзмаси ва № 2296/II Тошкент қўлёзмалари эса, қоғоз, хат, безаклар жиҳатидан XIX асрнинг охири, XX асрнинг бошларига оид экани кўриниб туради.

Ҳозирнинг бу девонларга кирган асарлари ЎзССР Фанлар академияси Беруний номидаги Шарқшунослик институтидаги ҳамда СССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг Ленинград бўлимидаги кўп қўлёзма баёз ва мажмуаларда¹, ҳамда литография усулида нашр этилган баёзларда учрайди. Ҳозир шеърлари 1821 йилда Қўқонда тузилган „Мажмуат-уш-шуаро“ антологиясида ҳам бор. Шоирнинг „Ишқида менга ҳосил ўла дарду бало чўх“ деб бошланадиган бир ғазали „Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси“да босилган².

Ўзбек совет адабиётшунослигида ҳанузгача Ҳозир тўғрисида бирор асар, ёки илмий текшириш ишигина эмас, ҳатто кичик бир мақола ёки ахборот ҳам ёзилган эмас. Узоқ йиллар давомида бу шоир ижоди адабиётшунослар назаридан четда қолиб келди. Ушбу иш XIX аср ўзбек адабиёти тарихида маълум ўрин тутган шоир

¹ Ўз ФА ШИ қўлёзмалари: №№ 4632/11, 1326/111, 1429, 1827/IV, СССР ФА ШИ Ленинград бўлимининг қўлёзмалари: №№ 2031, 249.

² Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси т. II, Тошкент, 1945. 199-бет.

Ғозийнинг ҳаёти ва ижодини ёритиш йўлидаги биринчи уринишдир.

Ғозий биографиясига оид маълумотлар жуда кам. Унинг ҳаёти ва ижодига оид айрим далиллар 1821 йили Қўқонда тузилган „Мажмуат-уш-шуаро“ анталогиясида (тузувчи Абдукарим Фазлий Намангоний) ва Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи П. Қаюмов томонидан 1950 — 1953 йилларда ёзилган „Қўқон адабиёти ва тарихи“ номли қўлёзма асарда учрайди¹. Ғозий девонида учрайдиган шеър-тарихлар ҳам унинг яшаган даврини тахминан аниқлаш ҳамда ҳаётининг айрим моментлари билан танишишга ёрдам беради. Бошқа манбаъларда хусусан Қори Раҳматулло Бухорий Возеҳнинг „Тухфат-ул-аҳбоб фи тазкират-ил-асҳоб“ анталогиясида, „Тазкираи Афзалий“ да ва Ўрта Осиё халқлари адабиёти тарихига оид бошқа тазкираларда Ғозий тўғрисида ҳеч қандай маълумотлар учрамайди.

Ғозийнинг яшаган ва ижод этган даври тахминан XVIII асрнинг иккинчи ярми ва XIX асрнинг йигирманчи йилларига тўғри келади. „Мажмуат-уш-шуаро“ анталогиясида Ғозийнинг асл номи Муҳаммад Ғозий бўлиб, Қўқон атрофидаги қишлоқлардан бирида туғилган деб кўрсатилади. Унинг отаси ва бобоси тўғрисида „Мажмуат-уш-шуаро“ да кичик бир эслатма учрайди. Бу асарда Фазлий Ғозий тўғрисида сўзлар экан бундай деб ёзади:

Падар то падар хоки ин остон,
Ба даргоҳи соҳибқирон қадрдон¹.

Т а р ж и м а с и:

Ота-бобоси бу остонанинг тупроғи,
Соҳибқирон даргоҳининг қадрдони,

Ғозий девонида „Тарихи модари хони Хўжа Сафдар“ деб аталган икки мисрали тарих бор. Бу байтда шоир ўша Хўжа Сафдар онасининг вафотига *خدا رحمتی* деб тарих туширган.² Бунинг санаси 1163 (1749 — 1750) йилдир. Шунингдек, шу ерда қўйидаги бир тарих ҳам бор:

Тарих гуфтаам ба чилим шнида нист,
Дуд аз чилими Ғозий Муҳаммад кашида нист³.

¹ „Мажмуат-уш-шуаро“, ЎзФАШИ қўлёзмаси, № 9139, в. 249-бет.

² Девони Ғозий, ЎзФАШИ қўлёзмаси, № 121, в. 50 а.

³ Ўша ерда.

Т а р ж и м а с и:

Чилимга тарих айтдим, эшитилгани йўқ
Ғози Муҳаммад чилимидан тутун узулгани йўқ.

Бу ерда *دود ازچليم غازى محمد* сўзларининг сон маъносини қўшиб ҳисобланса, 1186 (1772 — 1773) англашилади.

„Қўқон тарихи ва адабиёти“ анталогиясида кўрсатилишича, Ғозий Бухорода ўқиган, сўнгра Қўқон шаҳридаги мадрасаи Мирда мударрислик қилган. Устод Муҳаммад Яъқуб деган бир мударрис Бухородан келганидан кейин эса ўша ерда муфтилик вазифасини бажариб турган.¹ Ғозийнинг оилавий аҳволи, қариндош-уруғлари тўғрисида маълумот жуда оз.

Шоир девонидаги шеърлар орасида икки боласининг чечак касалидан вафот этгани тўғрисида ёзилган рубой-тарих бор:

Афсус, ду фарзанди мани зор бимурд,
Дилро ба ғаму меҳнату андуҳ супурд.
Ўстанд зи ман соли вафоташ, гуфтам:
Чечак бу баромаду ду фарзандам мурд.²

Т а р ж и м а с и:

Афсус, икки ўғлим йиғлаб ўлди.
Дилимни ғаму меҳнату андуҳга топшириб кетди.
Мендан вафоти йилини сўраган эдилар, айтдим:
Чечак юз берди-ю, икки ўғлим ўлди.

Бу рубойининг охириги мисраларидаги сўз ўйинини ечиб санаси ҳисоблаб чиқилса, ўша оғир ҳодисанинг юз берган вақти — 1215 (1801—1802) йил келиб чиқади.³

Ушбу девонда яна бир тарих бор. Унинг сарлавҳаси „Тарихи Авлиёхон“ бўлиб, Авлиёхон номли ўғлининг вафотига аталгандир. Бунда ўша воқеанинг тарихи учун қуйидаги ифода келтирилади:

Тарихи вафоташ падар сўхта бе дил
Гуфт: мурд Авлиёхон писарам.⁴

¹ П. Қ а ю м о в, „Қўқон тарихи ва адабиёти“, II дафтар, 17-бет.
² Ш И, № 121 в. 37-бет.

³ *فرزندم مرد* иборасининг иккиланган сон миқдори 1250 й. ҳ. ундан *چيچاك* — 36 олиб ташланса 1214 й. ҳ. келиб чиқади.

⁴ *Ўша қўл ёзма*, в. 48-б.

Т а р ж и м а с и:

Вафоти тарихида дили куйган отаси
айтди: ўғлим Авлиёхон ўлди.

Девонда, шунингдек Амир Олимхоннинг тахтга ўтирган йилига атаб ёзилган тарихлар ҳам бор:¹ **امير امير** — 1216 ҳ. (1801 — 1802).

Бу далиллар ҳаммаси Ғозий ижодининг асосан XVIII асрнинг II ярмида анча такомилга етишганини билдиради. Ғозий ўз замондоши шоир Акмал (шоир Махмурнинг отаси) билан қалин дўст бўлган. Улар доимо ҳамсухбат бўлганлар. Бу тўғрида Фазлий „Мажмуат-уш-шуаро“да бундай деб ёзади:

Азон баъд Ғозист шеър озмо,
Ғазалҳои ширини ў дилкушо...
Ҳамедошт суҳбат бо Акмал мудом,
Баҳам будаҳ он муттафиқ дар калом.²

Т а р ж и м а с и:

Ундан сўнг шеърда синалган Ғозийдир,
Унинг ширин ғазаллари дилни очади...
Ҳар доим Акмал билан суҳбат қилар эди,
У билан сўзда иттифоқдош эди.

Яна кези келганда шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, Акмал ҳам тарих ёзишга моҳир бўлган, баъзи қўлёзмаларда айрим тарихий воқеаларга Акмалнинг тарих туширгани айтилади.³

Шоир Ғозийнинг вафот этган йили аниқ маълум эмас. Фазлий Ғозийнинг Акмалдан олдинроқ вафот этганини билдириб, бундай деб ёзади:

Зи ваҳшатгоҳи олами пур хатар
Сафар қард ў ҳам аз ин пештар.⁴

Ў ш а қ ў л ё з м а в. 48 — 49-б.

² Ленинград Салтиков-Шчедрин кутубхонасининг қўлёзмаси ПНС 182/11 в. 99-бет.

³ „Мунтахаб-ут-таворих“, ЎзФА ШИ қўлёзмаси № 594, в. 235 а. „Ансоб-ус-салотин“, ЎзФА ШИ қўлёзмаси, № 1314, вв. 20 а.

⁴ Ленинград қўлёзмаси (Салтиков-Шчедрин кутубхонаси) № 82/11.

Т а р ж и м а с и:

Хавфу хатарга тўла олам ваҳшатгоҳидан
Бу ҳам ундан олдинроқ сафар қилди.

Қуйидаги рубоий шоир ҳаётининг сўнгги йилларида
ёзилган бўлса керак, унда нуроний мўйсафиднинг
улуғвор, аммо ҳаяжонлантирувчи фикрлари таъсирли
ифодаларда баён этилган:

Букулган қаддим, кўр, қўлумда асо,
Ажал қилди тайёр овуқ бирла ё.
Қўюб кўзга ойнакни дермен ўзум:
Ажал йўлига тўрт бўлмиш кўзум!¹

Яна Фазлий „Мажмуат-уш-шуаро“ да Ғозий тўғриси-
да сўзлар экан, унга шундай характеристика беради:

Ба олам алам буд дар илму фан,
Гузашт аз чаҳон, монд аз вай сўхан,...
Чу Ғозийки дар корзори сухан
Ба тиги забон буд лашкар шикан,
Сафар кард аз олами бемадор,
Ғазал монд аз ў дар чаҳон ёдгор.
Зи файзи сухан гўраш обод бод,
Ки аз дўстон руҳи ў шод бод².

Т а р ж и м а с и:

Илму фанда дунёга байроқ бўлган эди,
Жаҳондан ўтди, ундан сўз қолди.
Сўз жанг майдонида
Тил тиги билан сафни ёрувчи Ғозий
Бемадор оламдан сафар қилди,
Ундан жаҳонга газал эсдалик бўлиб қолди.
Сўз файзидан унинг қабри обод бўлсин,
Дўстларидан унинг руҳи шод бўлсин.

Бу шеърлар, бир томондан, Ғозийнинг ўз даврининг
атоқли сўз усталаридан бири сифатида танилгани ва
эътироф этилганини билдирса, иккинчи томондан, унинг
яшаган ва ижод этган даврини бир мунча аниқлашга
имкон беради. Чунки „Мажмуат-уш-шуаро“ 1821 йилда

¹ ЎзФАШИ қўлёзмаси, № 121, в. 37 б.

² ЎзФАШИ қўлёзмаси, № 9139, в. 171 а.

тузилган эди. Бу ерда Фазлийнинг кўрсатишича, Ғозий бу тўплам тузилаётган пайтда ҳаёт бўлмаган. Аммо Ғозий девонида Қўқон хони Олимхоннинг ўлдирилиши ва Умархон унинг ўрнига ҳокимият устига чиққанини кўрсатувчи шеър бор.¹ Бу воқеалар 1811 йилда юз берган эди. Демак, шоир Ғозий 1811 — 1821 йиллар ўртасида вафот этган. П. Қаюмов ҳам ўзининг „Қўқон тарихи ва адабиёти“ асарида Ғозий тахминан 1818 йилларда вафот этган деб кўрсатади.²

Шоир Ғозий ҳаётининг айрим даврларига оид маълумот ҳозирча фақат шулардан иборат.

Ғозий девонидаги шеърлар шоир ижодини тўла ва ҳар томонлама акс этдирувчи асарлардир. Унинг бошқа девони бизга маълум эмас. Қўлимизда бўлган тўртала қўлёзма девонни ҳам бир-биридан кўчирилган нусха эканини тахмин қилиш мумкин. Чунки улар шеърларнинг жойлаштириш тартиби ва шеърлар миқдори жиҳатидан бир-бирларига анчагина яқиндир. Бас шундай экан, бу девонга кирган бадий асарлар Ғозий ҳаёти ва ижодининг турли босқичларида яратилган шеърларнинг деярли ҳаммасини ўз ичига олади. Девондаги асарларнинг қиймати бир хил эмаслиги ҳам бу фикрни қувватлайди. Девонга шоир ижодининг дастлабки даврига оид бадий жиҳатдан унча кучли бўлмаган асарлар ҳам, пишиқ ва пухта ишланган кучли шеърлар ҳам кирган. Девонни синчиклаб ўрганиш натижасида шоир ижодида юз берган бадий эволюцияни кузатиш мумкин.

Девонда учрайдиган баъзи ғазаллар, унчалик пухта ишланмаган, уларда бадий тасвир воситалари ўрнида баён ва ҳикоя кўпроқ учрайди.

Масалан:

Эй ҳурилиқойи ишва пардоз,
Бошдин оёғинг карашмау ноз.

Аҳбобни ғам ўдина ўртаб,
Душманлара субҳу шом ҳамроз.

Кечмак ишинг ошноларингдин,
Бегоналара рафику дамсоз...

¹ ЎзФА ШИ, № 121, в. 57 б.

² П. Қаюмов, „Қўқон тарихи ва адабиёти“ қўлёзма, II-дафтар, 17-бет.

Ғозийи ҳазини бенавоға
Чўҳдур ситаминг, тараҳҳуминг оз.¹

Ёки:

Ўтти умрум ёриминг базмиға маҳрам бўлмадим,
Етти жон чиқмоққау бир лаҳза ҳамдам бўлмадим.

Яна:

Сенга ўхшаш бути бемехру вафо бормукин,
Бўлса ҳам сен каби бадҳўву ситамкормукин?

Кўнгул, эмди на дерсен суйганинг ағёра ёр ўлмиш,
Сени кўздин солиб бегоналарга гамгусор ўлмиш.

Бу келтирилган мисолларда баёнгина мавжуд бўлиб, воқеа бадийий приёмлار орқали тасвирланмаган, балки оддий ҳикоя тарзида берилган. Шунинг учун ҳам уларнинг таъсир қуввати кучли эмас. Гарчи биринчи мисолда вазн туфайли оҳангдорликка эришилган бўлса-да, бадийий приёмлار ишлатилмаганидан у шеърни муваффақиятли чиққан деб бўлмайди. Бу мисраларда айтилган фикрлар кўп шоирларда қайта-қайта айтиб ўтилганлиги туфайли, у, бадийий шаклнинг оригинал кўринишларида берилиши керак эди.

Шоирнинг баъзи шеърларида такрорий ўхшатишлар учрайди. Бу албатта шеъррий асар учун жуда мувофиқ эмас. Маълумки, шарқ поэзиясида ошиқнинг ишқи жуда юқори эканини тасвирлаш мақсадида муҳаббат дунёсининг афсонавий қаҳрамонлари — Фарҳод, Мажнуннинг ҳам бу ошиқ олдида ҳеч нарса эмас эканлигини куйлаш традиция бўлиб қолган. Буни Ғозий ҳам кўп қўллайди.

Девона кўруб Ғозини олам варақидин
Мажнун ила Фарҳод оди маҳв ўла акнун.

Анингдек Лайлию Ширинлиқо ишқидадур Ғозий,
Алам даштида Мажнуну ситам тоғида Фарҳоди.

Булъажаб девонамен Ғозийки ҳаргиз ўхшамаз,
Бўлса юз минг Вомиқу Фарҳод не парво менга.

---

¹ Ушбу асарда мисол келтириладиган барча шеърлар ЎзФА ШИ қўлёзмаси (№ 121) дан олинган. Бу девондаги шеърларнинг асосий кўпчилиги ушбу китобга илова тарзида берилётгани сабабли ҳар бир мисолнинг қўлёзмадаги ўрни алоҳида кўрсатилмади.

Девондаги тожик тилида ёзилган шеърларда ҳам ана шу фикр учрайди. Бундай такрорий ўхшатишлар, албатта, шеърнинг бадиий қийматини оширмайди.

Бу мисоллар шоир Ғозий ижодининг илк даврига хосдир. Девон билан муфассал танишиб чиққач, шоир бадиий маҳоратининг аста-секин такомилга эришиб бурганини ва кейинчалик ўз даврининг кўзга кўринган сўз усталаридан бирига айланганини кўрамиз.

Маълумки, Шарқ адабиёти ўзининг узоқ ўтмишига ва кўп йиллардан бери давом этиб келган традицияга эгадир. Бу традиция ўзбек поэзиясининг шаклланиши ва тараққий этишида ўз таъсирини ўтказган.

XV — XVI асрларда Лутфий, Навоий, Бобирлар томонидан ўзбек адабиётида тугал ва асосли равишда ўрнатилган традициялар XVIII — XIX асрларда Қўқон шаҳрида марказлашган адабиётда ҳам ўзининг тарихий давомини топди. Шоир ўзининг лирик шеърларида инсон қалбининг ички кечинмаларини, унинг орзу ва истакларини, қувонч ва қайғуларини, қониқиш ва афсусланишларини, хуллас, унинг руҳий дунёсидаги турли-туман нозик, ранг-баранг ва бой, фақат одамгагина хос бўлган туйғуларини куйлади. Унинг ўзи гўзаллик ва нафисликни жуда нозик тушуна оладиган инсон бўлгани туфайли, шу ҳисларни яхши сезади, имкон борича уларнинг тўла ва гўзал ифодасини беради. Бундай тасвирдан олдин шоир ўзи ўша кечинмаларни сезади, ҳис этади, англайди. Шунинг учун ҳам у туйғуларнинг бадиий тасвири ўқувчининг юрагига бориб етиб, уни ҳаяжонга келтиради, баробар изтироб чекишга, шодланиш, ачиниш ва қониқиш ҳис қилишга мажбур этади. Чунки шоирнинг юраги инсон юраги, бутун инсоният юрагининг бир бўлаги, шоирнинг кечинмалари бутун инсоният жамияти аъзоларининг — тирик одамлар кечинмаларининг бир қисмидир. Буюк рус мутафаккири В. Г. Белинский айтганидек, „Улуғ шоир ўзи тўғрисида, ўзининг „мен“и тўғрисида сўзлар экан, у умумий нарса — инсоният тўғрисида сўзлайди, чунки унинг табиатида инсоният нима билан яшаётган бўлса, ўша нарса ётади. Шунинг учун ҳам унинг қайғусида ҳар ким ўз қайғусини, унинг қалбида ҳар ким ўз қалбини танийди, унда фақат шоирни-

гина эмас, балки инсонни, ўзининг инсоният бўйича биродарини кўради¹.

Шоирлар инсондаги энг олижаноб муҳаббат туйғуларини куйлар эканлар, бундай муҳаббатни яратувчи инсоннинг қалбига хуш мазмун бағишловчи жозибали, гўзал ёр тавсифига кўп ўрин берадилар, энг қимматли, энг азиз нарсаларни ёрга таққослаб севгили маҳбубни кўкларга кўтарадилар. Севгили дилбар образини бу қадар тавсифлаш орқали улар муҳаббатни, гўзалликни улуғлайдилар ва шу билан ўқувчида ҳам гўзаллик ва нафосат олдида бўйин эгиш туйғуларини уйғотадилар.

Кон ютар гулшанда гул рухсори тобонинг кўруб,
Гунча жайбин чок эдар гул барги ҳанлонинг кўруб,
Кокилингдин чўх урарди лофи мушк дашти Хўтан,
Жамъ қилди хотирин зулфи паришонинг кўруб...
Вомику Фарҳод ошиқликда таҳсин қилдилар,
Ғозийи мажнуни бепарвоу ҳайронинг кўруб.

„Поэзия — ҳаёт ифодаси, яна яхшироғи, ҳаётнинг худди ўзидир, бу ҳам етарли эмас, поэзияда ҳаёт воқеликдагидан кўра ҳам чуқурроқ ҳаёттидир“¹.

Ғозий ўз лирик шеърлари билан худди ана шундай поэзияни яратиш ва уни бойитишга маълум ҳисса қўшган шоирлардан биридир.

Очти бурқаъ юзидин ул санами лола узор,
Партави оразидин даҳр ўла рашки гулзор.
Тавба қилдинг, эй кўнгул, бодаи ноб ичмакдин,
На қилурсен кела гул фаслию айёми баҳор.
Хату холу қаду руҳсорини кўргач на қилай,
На шикибу на сукун қолди на сабру на қарор.
Йиғласам ёр солур қошина юз чини газаб,
Ўла сув бермак ила рост қилич жавҳардор...
Раҳм эдиб ҳолини сўр, лутф эдиб шод эдакўр,
Ўргулай, Ғозийи мотамзададин айлама ор.

Шоирнинг лирик қаҳрамони ўз муҳаббатида собит қадамдир. У, муҳаббат изтиробларининг лаззатини яхши тушунади, ишқни тарк этиб, зуҳд-тақво йўлига кириб, бу аламлардан узоқлашишга ундовчи зоҳидни фаши, мисвоки, асоси билан қўшиб ўзидан нари қувлайди, ҳар қанча қийинчиликларга учраса ҳам, янада зўр садоқат

¹ Белинский, Статьи и рецензии, т. I., Москва, 1948, 671-бет.

² Белинский, Статьи и рецензии, Москва, 1948, 640-бет.

ва самимият билан ўзининг бераҳм, лекин севгили ёрига илтижо қилади:

Қилма бир жонима минг жавр ила бедод эмди,
Ўргулай, айла ҳазин хотирими шод эмди.

Ҳаддин ошти ситаму жавру жафо, кимга қилай
Сен каби кофири бедод алидин дод эмди.

Хайли зулму ҳашами қаҳр ила кўнглум буздинг,
Эгил, эй шох, тараҳҳум қилиб озод эмди.

Аммо маҳбуб ҳамон бепарво, газабкор, илтифотсиз, ошиқнинг фиғонли ёлборишларига эътибор ҳам қилмайди. Энди у ўз ёридан гина қилиш ва хафа бўлиш кайфиятига ўта бошлайди.

Эй пари, бир лаҳза гамгин хотирим шод этмадинг,
Лутф эдиб ҳаргиз бузук кўнглумни обод этмадинг.

Сен қачон жавру жафо қилдингки, хурсанд ўлмадим,
Мен қачон меҳру вафо қилдимки, белод этмадинг...

Ўтти умри дарғаҳингда Ғозини афгон ила,
Итларинг сониди ҳам ул хастанни ёд этмадинг.

Шунча азоб, дард устига яна маҳбуб вафосиз ҳамдир. Муҳаббатли кўнгилнинг севги ўтида чекаётган изтироблари устига ёрнинг ағёрга юз ўгиргани, рақиблар базмида уларнинг кўнглини чоғ этиб, улар билан бирга бўлгани натижасида пайдо бўлган аламлар келиб қўшилади. Ошиқнинг оҳу фиғонлари яна ортади. Бу азобларнинг охири борми, севгили ёрга етиша олмаслик, унга толпиниб ёлборишлар, мажнуннамо кезишлар, қон йиғлаб нола қилишлар тоқайгача?

Айлай фироқ даштида афгон қачангича,
Васлингни истабон чекамен жон қачангача,

Сен шум рақиблар била базм ичра хушдиомғ.
Мен термулай йироқдин, эй жон, қачангача.

Севгили ёр кўйида қанчалик азоблар чекмасин, унинг бераҳмлиги, вафосизлигидан қанча ҳасрат қилмасин, севувчи юраги бир лаҳза ҳам ёр номини тилдан қўймайди, ҳар қандай жавр-жафо, ситамларга янада кучлироқ меҳр, вафодорлик билан жавоб беради. Шоир-

нинг лирик қаҳрамони ўз ёрига сидқидилдан содиқ,
унинг ишқида барча қийинчилик, азоб-уқубатларни кечи-
ришга тайёр турган фидокор қаҳрамондир.

Ҳама жавру жафо, меҳру вафо — он аз ту, ин аз ман.
Задан санги ситам, доим дуо — он аз ту, ин аз ман.

Кашидан тиги кину гардани таслим ҳам қардан,
Камар бастан ба кин, сад марҳабо — он аз ту, ин аз ман.

Т а р ж и м а с и:

Ҳама жавру жафо, меҳру вафо — у сендан бу мендан,
Ситам тигини уриш, доим дуо қилиш — у сендану бу мендан.

Тиг кўтариш, муҳаббат ва бўйин эгиб таслим бўлишлик,
Ёмонликка бел боғлаш, юз марҳабо — у сендану бу мендан.

Бундай шеърлар Ғозийнинг гўзаллик, муҳаббат, вафо-
дорлик куйчиси эканини, унинг олижаноб севгининг
олижаноб кечинмаларини самимийлик билан берилиб
куйлаганини кўрсатиб туради. Унинг барча куйлари
реал ҳаётдан олинган реал кечинмалар натижасида пай-
до бўлган нафис оҳанглардан ташкил топгандир. Бу
оҳангларда В. Г. Белинский айтган поэзия, „мастоналик,
ҳаяжон, севги интилишининг латофати, ҳисларнинг тўл-
қини ва бўрони, муҳаббатнинг баркамоллиги, роҳат қу-
вончлари, майин қайғунинг ширинлиги, изтиробнинг ҳа-
ловати, тўхтовсиз кўз ёшлари тўкиш иштиёқи, қандай-
дир жозибали ва ҳеч қачон етиб бўлмайдиган томон-
ларга зўр ихтирос билан уриниб қайғули равишда тол-
пиниш“¹ сезилиб туради. Бу ҳислар инсонга хос, ҳаёт-
да бўладиган ҳислардир. Демак, Ғозий ўз лирик шеър-
лари билан реал ҳаёт, реал инсоний севги куйчиси си-
фатида майдонга чиқди.

Ғозий фақат ишқий лирик шеърлар яратиш билан-
гина чекланмади. Унинг ўз давридаги ижтимоий воқе-
ликнинг айрим хусусиятлари билан танишишга ёрдам
берувчи кўпгина сиёсий-лирик асарлари ҳам девонда
мавжуддир. Шоирнинг бундай шеърларида ўзи яшаган
ва ижод этган даврда ҳукм сурган адолатсизлик, ҳақ-
сизликдан норозилик оҳанглари барала эшитилади. Улар
шоирнинг ўз оғир ва бахтсиз толедан норозилик, ғус-

¹ В. Г. Белинский, ўша китоб, 614-бет.

сали қисматидан шикоят тарзида баён этилган. Бу традицион оҳанг Ғозийдан олдин ўтган шоирлар, унинг замондошлари, ундан кейин ўтган шоирлар ижодида ҳам аниқ эшитилиб туради. Аммо Ғозий шеърларидаги бу мотивнинг характерли белгиси, унинг конкретлиги бу реаллигидадир. Шоир ўз бошидан кечирган оғирликларни, турли-туман азоб-уқубатларнинг тўхтовсиз бошига тушиб турганини ҳаққоний равишда ифодалайди:

Менга хурсандлиг мумкин эмаздур, айламиш гўё
Қазо меъмори ғам туфроғидин таъмир бунёдим.

Яна:

Олам аҳли айшу ишрат бирла шоду бир нафас
Мен нучук бахти қародурменки беғам бўлмадим.

Паст толе, бахти қораликнинг ўзига қисмат бўлиб қолганини, азоб чекиш, уқубат тортиш айрим пайтлардагина бўлмай, балки муттасил давом этаётганини айтиб, шоир айрим ҳолатлардан умумлаштирмалар қилади:

Хотирим ғамлу, кўзим намлу, юрагим қайғулу,
Кавкабимдур наҳс, бахтим тийра, иқболим нугун.
Дард бедармон, сиришким қон, ишим оху фиғон,
Душманам чўх, дўст йўх, тан зор, аҳволим забун.

Шоир оғир турмуши ва ҳаёжонларини, чуқур дардли кечинмаларини, ўз ҳаётидан қониқмай, доимо ғаму ҳасратда ўтганини тасвирлаб ёзади:

Букулди қоматим бори ғаму андуҳи меҳнатдин,
Дегул роҳат муяссар то ўланжа ранжу кулфатдин.

Ғалат эрмиш жаҳонда меҳра меҳру кийная кийна,
Менга ҳосил жафоу жаврдур меҳру муҳаббатдин.

Жаҳон аҳли ҳаловат бодасидин сархуш ўлмишлар,
Насиб ўлмиш менга хунобаи ғам жоми қисматдин.

Мену бечора кўнглум муддатидур кунжи меҳнатда
Дутуб хў ғам била навмид ўлмиш базми ишратдин.

Дегул мумкин қутулмоқ бир замон, бир лаҳза, бир соат
Кўнгул дарду аламдин, жон балодин, тан машаққатдин.

Бу шеърда автор фақат ўзининг бошига тушган шахсий мусибатларини айтиш билан чекланмайди, балки

„меҳрга меҳр билан“ жавоб беришнинг қолмаганидан шикоят қилади, айрим кишиларнинг, яъни юқори аристократ синф вакилларининг „ҳаловат бодасидан сархуш“ бўлган бир пайтда, ўз „насибаси жоми қисматдан ғам хунобаси“ эканини кўрсатади. Гарчи бу ғазалнинг охириги байтларидан традицион, яъни севгили маҳбубнинг „ўз ҳусни билан ағёр базмини ёритганлиги“дан шикоят эшитилса-да, шоирни ҳаяжонга солган, унинг юрагини шу қадар дард билан куйлашга мажбур қилган асосий сабаб адолатсизлик, ноҳақлик ва оғир қисматдан норозиликдир.

Мана Ғозийнинг шу мазмундаги автобиографик характерга эга бир ғазалини олиб кўрайлик:

Менга рафъи ғам этмаз сайғи саҳро, гашти гулшан ҳам,
Кўруб аҳволи зорим дўст ҳайрон ўлди душман ҳам,..

Кўруб аҳволи зоримни, рақибо, кулма ҳолимға,
Сенингдек мен эдим, бўлғил, илоҳи, мен каби сан ҳам.

Қошида муддаи маҳзуз, сен маҳрум, эй Ғозий,
Мунингдек юрганингдин яхшидур, албатта, ўлган ҳам.

Ана шундай оддий ва мазмундор сатрларда шоир инсон қалбининг чуқур ҳаяжонли кечиринмаларини бутун тўлалиги билан ифода қилади. Ҳаётдаги турлитуман бахтсизликлар, ноҳақликларнинг тўхтовсиз равишда бошига тушиб турганидан маъюсланади. Ҳақиқатан ҳам ўз-ўзига „мунингдек, юрганингдан яхшидур, албатта, ўлган ҳам“, деб хитоб қилиш даражасига бориб етиш учун қанчалик чуқур изтиробларни ўз танасида сезган бўлиши керак. Бу мисра бадий муболаға эмас, халқ оғзидаги энг оддий ифода, аммо бу ифоданинг ўринли равишда, самимият билан ишлатилгани шеърға руҳ беради.

Шоир ўз қалбининг ҳаяжонли ва дардли ҳисларини куйлар экан традиция бўлиб қолган, яъни ошиқнинг маъшуқига арз этиш методини кенг қўллади. Аммо бу дардлар вафосиз ёрнинг жавридангина эмас, балки вафосиз замонанинг ситамларидан пайдо бўлган дардлар эди.

Ҳамжоҳ менга дарду аламу ситам ўлмиш,
Ғам маҳраму мунис менга ранжу алам ўлмиш,
Меҳнат юкидин нахли қадим эмди ҳам ўлмиш,

Жон қофиласи озими мулки адам ўлмиш,
Эй орзуи жону талабгори таним кел.

Мунший қалам менга рақам чекди дигар гун,
Паймонан айшимни қазо айлали вожун.
Ғам илкида ранжур сифат ўлмишам акнун.
Жабру ситамин айлади чарх кун ила афзун,
Дарди дилима лиймуи сафро шиканим кел¹.

Замонанинг маънавий ҳаётида ҳукмрон мавқени эгаллаган ижтимоий адолатсизлик, илғор фикрли шоир, олимларнинг қисмати ҳар доим ҳақсизликларга чидаш, ғам, ғусса ва азоб-уқубатлардан иборат экани шоирга қаттиқ таъсир қилар эди. Чунки ҳеч қачон соф виждон ва ҳақиқий инсонлик фазилати зулм ва адолатсизликка чидаб тура олмайди. Бундай фазилатли кишилар ҳар доим ҳукмрон синф вакиллари бўлган тубан шахслар томонидан қувғин қилинар, таъқиб остига олинар эди. Шунинг учун ҳам ўша синфга оид бўлган бир гуруҳ аристократ шоирлардан ташқари, кўп илғор фикрли шоирлар хорлик ва зорликлар ичида яшаган, уларнинг қисмати доимо ғам, андуҳ ва ҳасрат бўлган эди. Ғозий ўзининг бу шум тақдиридан хафаланиб ўз-ўзига савол беради:

Ғозий, чист гуноҳамки ба чуз меҳнату ғам,
Нест кас шому саҳар муниси ғамхор маро.

Т а р ж и м а с и:

Эй Ғозий, менинг гуноҳим нимадаки, ғаму меҳнатдан бошқа, эртаю кеч менинг бирор дўст-ғамхўрим йўқ.

Бу саволнинг туғилиши табиий бўлгани каби, унинг жавоби ҳам аниқ эди. Ғозийга замондош бўлиб, кейинроқ 1843 йилда Бухоро амири Насрулло томонидан ўлдирилган шоир Жунайдулло Ҳозиқ ўзининг бир ғазалида „замона кишиларининг бетамизликларини“ кўра бериб, юраги қонга тўлганини айтиб нола қилган эди. Ғозий ҳам ўзининг бахтсизлиги ҳар доим ғаму кулфатдан чиқмаслигининг сабабини ўзи англади ва юқорида қўйган саволига тўппа-тўғри ва очиқ жавоб берди:

Даҳрдин нокомлиғ важҳини Ғозий англадим,
Боис эрмиш тийра айёмиға табъи равшаним.

¹ „Қўқон тарихи ва адабиёти“, II дафтар, 18-бет.

Шоирнинг бошига тушган мусибатларнинг сабаби таъбининг равшанлигида, ёки Ҳозиқ тили билан айтганда „вужудида идрок нақшларининг“ борлигида эди. Бу равшан таъб қоронғу замонанинг мудҳиш бағрида адолатсизлик, зулм ҳукмрон, жоҳиллар айшу ишрат билан маст бўлган бир вақтда оқил кишиларнинг қисмати қайғу, ғам андуҳ эканини кўрсатиб турар эди. Бу шеърлар орқали шоирнинг ижтимоий ҳолати, унинг ўз атрофидаги муҳитга ва у муҳитнинг шоирга муносабатини ҳам белгилаш мумкин. Қуйидаги мухаммас бу тўғрида, айниқса тўла ва очиқ тасаввур пайдо қилади:

Бенавомен ғусса мулкида фалокатмандимен,
Тахти меҳнат узра ўлтирган алам хурсандимен,
Халқан занжирбобу дарду ғам дарбандимен,
Меҳнату ғам боғини тўтийи шаккархандимен,
Ранжу меҳнатга яқин, роҳатга дур афкандимен.

Юз ямоғлик эски шол эгнимда шоҳлик қисватим,
Фағфуру Жамшиду Искандардин ортуқ давлатим,
Меҳнату ғамга мубаддал бўлди айшу ишратим,
Бўлмади ушбу жаҳонда бир йўли хуш суҳбатим,
Ҳазрати Одамни қандоқ бадғуҳар фарзандимен.

Кетдилар озодалар ғам бирла, нокас бўлди кас,
Шоҳлар ўрнига ўлтурди хакас бирла мағас,
Нола айлармен фироқ илгида монанди жарас,
Ҳеч киши йўқ сўрса ҳолим, олса кўнглум бир нафас,
Дарду ғам зиндонини остида қолгон бандимен.

Ғам юкин тортиб алиф қаддим эгилди мисли нун,
На қарорим қолди, на орому на сабру суқун,
Ҳоли зорим сўрки, ғам илгида йўқ мендин забун,
Зуфунунлар олдида таъбим Фалотундин фузун,
Дун табиат, небасиратларни нохурсандимен.

Ҳамдамим ғам, маҳрагим мотам, алам ҳамсуҳбатим.
Кавкабимдур наҳс, бахтим тийра, нохуш талъатим,
Ҳастадурмен кўз юмуб очкуча йўқтўр тоқатим,
Ўзга ердин келсам эрди ортар эрди иззатим,
Ғозие, айбим будурки шоири Ҳўқандимен¹.

Бу шеър ўша даврдаги инсонпарвар илм-фаъл эгаларининг аҳволи ва мавқеини очиқ-ойдин акс этдирувчи бир ойнадир. Зотан „Зуфунунлар ичида таъби фалотундин фузун“ бўлган шоир нима учун „камбағалликнинг ҳаддан ошганини“ айтиб, „ғам юки остида алиф қоматим нундек эгилди“ деб ҳасрат қилади. Бунинг сабаби

¹ „Қўқон тарихи ва адабиёти“, қўлёзма, II дафтар. 19-бет.

шундаки, у феодал аристократлар гуруҳига мансуб бўлмаган, у гуруҳнинг вакиллари эга бўлган афзалликлардан фойдаланмаган. Шунинг унутмаслик керакки, Ғозий яшаган ва ижод этган даврда ҳукмронлик қилган хонлардан бири тарихда „меценатлик“ билан ном чиқарган шоир Амир Умархон эди. Модомики, ана шундай хонларни „хакас бирла магас“га баробар қилар экан, шоирнинг нақадар оғир иқтисодий, руҳий ва маънавий қийинчиликларга дучор этилиши муқаррар эди. Шоир шу қийинчиликларни кўра билатуриб ҳақиқатни куйлашдан чекинмади.

Мухаммаснинг охириги мисраларида шоир ўзининг „ҳамдами гам, махрами мотам, ҳамсуҳбати алам“ эканини, „Юлдузи нахс, бахти қора, кўз очиб юмгунча ҳам“ ҳолати қолмаганини айтиб, хулоса қилиб бундай дейди:

Ўзга ердин келсам эрди ортар эрди иззатим,
Ғозие, айбим будурки шоири Хўқандимен.

Бу қадар чуқур ҳасрат ва қайғунинг мунгли уларини фақат ана шундай кулфатларни бошидан кечирган шоирнинг илҳом рубобигина тараннум эта олади. Бу сатрларда дарднинг ниҳоясизлиги, юрак эзилишининг бемиқдорлиги равшан сезилиб туради. Шоирнинг ватанида, ўз шаҳарида иззат топмай, хору зор бўлганининг сабаби унинг ҳукмрон синфларга малайлик қилмасдан, ўзининг улуғвор инсонпарварлик, адолатпарварлик ғояларини баланд овоз билан куйлагани эди.

Ғозийнинг юқорида келтирилган шеърлари унинг дўсти шоир Акмалнинг ўғли XIX асрнинг биринчи ярмида ижод этган Махмурнинг „Муножот ба даргоҳи Қози-юл ҳожот“¹ шеъри каби „меценат хон ва шоир“нинг амалий фаолиятини аниқроқ кузатишга ёрдам беради. Ҳақиқатан ҳам XIX асрда Қўқонда марказлашган адабиётнинг умумий ҳолатига диққат билан назар солинса, хон атрофига йиғилган адабий гуруҳни бирлаштириб турган кучнинг нимадан иборат эканини аниқлаб олиш қийин эмас. Бу куч Умархон ёки бирор бошқа хоннинг шоирлиги ёки „меценат“лигидагина эмас, балки ўша гуруҳга оид шоирларнинг бир синфга мансублигида, яъни уларнинг синфий манфаатларининг

¹ Махмур, ЎзФАН, 1956 й, 49-бет.

бирлигидадир. Йирик аристократ ва подшоҳнинг вазири Қосим, бекларбеги Вазир, йирик аристократ ва руҳоний, шайхулислом, Умархон саройининг „малик-уш шуароси“ („шоирлар подшоҳи“) Султонхон тўра Адо ва уларнинг ҳамфикрларининг синфий манфаати бирхил эди. Хонлар ана шундай гуруҳларнинг, яъни ҳукмрон феодал аристократиясининг бошлиғи, шу синф манфаатларининг ҳимоячиси, тўғрироғи ўша синф талабларини амалга оширувчи ижрочи эдилар.

Махмур, Гулханий, Маъдан, Ҳозиқ, Ғозий каби шоирлар ҳеч қачон юқоридаги ҳоким синф вакиллари каби мавқега эга бўлган эмаслар ва бўла олмас эдилар ҳам. Аристократ шоирлар ўша давр ҳаётида адабий ва маънавий жиҳатдан ҳукмрон мавқени эгаллаган феодал-клерикал йўналишдаги адабиётнинг йирик вакиллари бўлиб, уларнинг адабий, айниқса амалий фаолияти даставвал ўз синфий манфаатларини ҳимоя қилишга, ўз синфининг ҳокимиятини мустаҳкамлашга қаратилган эди. Илғор фикрли халқпарвар шоирлар эса халқ манфаатлари, адолат ва ҳаққониятнинг ғалаба қилиши учун ижод қилган эдилар. Уларнинг ҳар бирининг ижоди ҳам ўзига хос услуб ва хусусиятларга эга бўлган. Масалан, Ғозий ва Маъдан ижодида оғир тақдирдан зорланиш орқали зулм ва ҳақсизликка норозилик билдириш биринчи ўринда турса, Ҳозиқда шу мотив билан бирга оташин ва жасуруна инсонпарварлик биринчи ўринда туради. Гулханий мамлакат харобагарчилигини, зулм ва золимларга қарши нафратини пардали ихтиёт-корона ифодалар билан билдирса, Махмур ҳукмрон синф вакиллари, замонадаги ноҳақликларни дадиллик билан очиб ташлайди, уларни аёвсиз сатира ўтига тутди. Бу шоирларнинг ижодидаги умумийлик уларнинг зулм ва адолатсизликка қарши норозилик билдириш ва одил халқпарвар шоҳнинг ҳокимиятини барқарор этиш йўлидаги интилишларида эди. Феодализм ҳукмронлиги даврида бундай идеалнинг амалга оширилиши учун зарур моддий ва сиёсий база бўлмаган, шунинг учун ҳам у идеаллар ҳеч қачон амалга ошмаган. Чунки якка ҳукмронлик ва адолат бир-бирига зид ва қарама-қарши тушунчалардир. Ўз идеалларининг амалга ошмаганидан маюсликка тушган бу шоирлар бу ҳолнинг ҳақиқий сабабини тушуниб етмасдан замонадаги адолатсизлик, тенгсизликлардан ҳасрат қилиб, аламли ва дардли шеър-

лар ёздилар. Демак, Ғозий шеърларидаги замондан норозилик, қайғу ҳасрат мотивларини унинг фақат шахсий иқтисодий аҳволидан зорланишгина деб эмас, балки ўз олий интилишлари ва идеалларининг амалга ошмаганлиги натижасида юз берган руҳий азобларининг шеърини инъикоси деб қараш тўғрироқ бўлади. Ўша даврда Қўқонда адабиётнинг қанчалик „кўтарилгани“, у ерга хон илтифотини кўрувчи шоирларнинг ҳар қайси шаҳарлардан йиғилганлари бир пайтда Ғозийнинг „Ғозийё, айбим будурки шоири Хўқандимен“ деб нола қилиши хон ва унинг синфининг кимларга илтифот қилганликларини, кимларни эса бутунлай ўз назарларидан четда қолдирганликларини очиқ-ойдин кўрсатиб туради. Зулм ва ноҳақлик ҳукм сурган бир даврда адолатпарвар ва инсонпарвар зотларнинг ҳукмрон гуруҳлар ўртасида эътибор топмаслиги табиий ҳолдир. Худди шунинг учун ҳам Ғозийдан деярлик юз йил кейин ўтган унинг ҳамшаҳари шоир Муқимий ҳам ана шундай хору зорликлар кўриб:

Мулки Ҳинду Марвдин келсам топардим эътибор,
Шул эрур айбим, Муқимий, мардуми Фарғонамен¹

деган фиғонли мисраларни яратган эди.

Зулм, адолатсизлик, инсон ҳуқуқи ва шахсни поймол этишга асосланган қора тузумда, ҳар бир ёрқин фикрли, инсонпарвар, йирик даҳоли шахсларнинг қисмати бир хил эди.

Ғозийнинг социал мазмундаги шеърини асарлари XVIII асрнинг иккинчи ярми ва XIX асрнинг бошларидаги ана шу ижтимоий ҳаётнинг реал картинасини очишда ёрдамлашади, адабий ҳаётда мавжуд бўлган турли йўналишларнинг моҳиятини тўлароқ аниқлашга имкон беради.

XVIII асрнинг иккинчи ярми—XIX асрнинг бошларида Ўрта Осиёда, жумладан Қўқон хонлигининг маънавий ҳаётида ислом идеологияси асосий мавқени эгаллар эди.

Олдинги даврларда бўлганидек, бу даврда ҳам шу идеологиянинг турли оқимлари ўртасидаги кураш давом этар эди. Реакцион мутаассиб руҳонийлар шариат доғмаларини қаттиқ туриб ҳимоя қилар; зоҳидлик, дунёдан бутунлай чекиниб, фақат тоат-ибодат билангина шуғулланишга зўр бериб даъват қилар эдилар. Ўта

¹ Муқимий. „Танланган асарлар“, Тошкент, 1953, 80-бет.

реакцион зоҳидлик таълимоти ҳаётга бепарвóлик, догматизмни тарғиб этар, омманг фикрини кундалик ҳаётий воқеалардан четга тортишга хизмат қилар эди.

Айни замонда бу оқимга қарама-қарши равишда догматизм ва формализмга қарши кайфиятда бўлган, зоҳидликка қарши жанговарлик билан исён кўтарган эркин фикрли кишилар ҳам бўлган. Улар барча юзаки қоида ва догмаларга ҳадеб риоя қилавериш шарт эмас деб даъво қилганлар ва зоҳидларни жуда қаттиқ танқид ва масхара остига олганлар. Улар дунёдан, муҳаббатдан воз кечган „Ўлмасдан туриб ўлган“ тирик мурда зоҳидларни қаттиқ ва аёвсиз равишда танқид этганлар. Шайх, носеҳ, зоҳид кабиларга ўзларининг ашадди душманлари деб қараганлар.

Алишер Навоий, Лутфий, Бобир, Фузулийлардан бошлаб, то сўнгги даврнинг илғор фикрли шоирларигача—деярли барча йирик адабиёт арбоблари ана шу позицияда турганлар.

Шоир Ғозий ҳам ўз шеърларида зоҳидликка, догматизмга қарши фикрларни барала баён этади, у риёкор, догматик шайхларга ўз муносабатини қуйидаги мисраларда очиқ-ойдин билдиради:

Мени, эй Ғозий, бу ноқис шайхларга йўқтур ихлосим.
Муҳаббат муршидим, дарду аламдур хатти иршодим.

Зоҳидларнинг тоат-ибодати фақат асо ва мисвок билангина банд бўлиб, қилаётган барча ишларининг хато ва нотўғри эканини айтади:

Дўш Ғозӣ зи сари панд ба зоҳид гуфто,
Сухани ростки, мисвоку асо ҳар ду ғалат.

Т а р ж и м а с и :

Кеча Ғозий зоҳидга насиҳат юзасидан айтиб эди:
Ғапнинг тўғриси шуки, мисвоку асо иккэви ҳам ғалат.

Шоир зоҳидлик таълимотини рад этади. У зоҳидни фаши (салла печи), мисвок, асо, дастори билан четга итариб ташлаб, ўзининг май билан, муҳаббат билан машғул бўлишини мамнуният билан таъкидлайди:

Жоми маю шоҳиду най менга керак, эй зоҳид,
Сенга лозим фашу мисвоку асоу дастор.

Зоҳиднинг бутун умри беҳудага сарф бўлаётганини кўрсатиш, унинг тақвоси, тасбиҳ тутиб ибодат билан ҳар доим машғул бўлиши вақтни бекорга ўтказишдан иборат эканлиги қўйидаги мисраларда ўз ифодасини топган:

Гуфтамаш ба зоҳид дўш аз тариқи пинҳони,
Ҳайф умри худ карди сарфи субҳа гардони.

Т а р ж и м а с и:

Кеча зоҳидга маҳфий равишда айтдим:
эсизки, ўз умрингни тасбиҳ ўгиришга сарф этдинг.

Зоҳиднинг қўлидаги тасбиҳ тузоқ эканини шоир қаттиқ нафрат билан баён қилади:

Гар бубиний субҳаэ бар дасти зоҳид, зинҳор
Эҳтиёт аз каф мадеҳ, кин ҳалқаи домаст бас.

Т а р ж и м а с и:

Зоҳид қўлида тасбиҳни кўрсанг зинҳор эҳтиётни
қўлингдан бермаки у тузоқ ҳалқасидир, холос.

Гозий инсонлик фазилати покиза муҳаббатнинг ҳаётбахш таъсирини сеза олиш ва ундан баҳра топа билишдан иборат эканини таъкидлаб зуҳд аҳлининг гумроҳлик, ёлгончилик йўлида тентиб юрганларини бадий ифодалар воситаси билан тасвирлайди ва уларнинг қилмишларидан кулади:

Як қадам бароҳи ишқ ҳечвақт наниҳоди шарм аз
худоят бод.
Умрҳост, эй зоҳид, аз газоф рондй хар дар
тариқи гумроҳй

Т а р ж и м а с и:

Ишқ учун бир қадам ҳам қўймадинг, худодан
сенга уят бўлсин,
Эй зоҳид, ёлгончилик билан гумроҳлик йўлида
донмо эшак ҳайдадинг.

Шоир, зоҳидларнинг барча машғулоти муҳаббатнинг
қоловли жозибаси олдида куйиб кул бўлиб кетажagini,
шу сабабли севги таъсирини улар сеза ёки тушуна олган-
ларида ўз йўлларидадан воз кечишларини ишонч билан
изҳор этади:

Ғозийни маст кўруб ёри била зоҳид ҳам
Айлади майға гарав субҳау дастору ридо.

Шундай қилиб, Ғозий зоҳидликка қарши чиқади,
уларни рад этади. Аммо бу билан Ғозий умуман ислом
идеологиясига қарши чиқди деб хулоса чиқариш но-
тўғри бўлар эди. У ҳеч қачон ислом принципларига
қарши бўлмаган. Дунёни идеалистик талқин қилиш,
ислом дини асосларига қаттиқ ишониш ва берилиш
Ғозийнинг ҳам, ўша даврдаги бошқа шоирларнинг ҳам
дунёқарашиди асосий ўринни эгаллаган. Бу ерда биз
учун диққатга сазовор бўлган ҳол уларнинг, жумладан
Ғозийнинг ўта реакцион назария ва амалия—зоҳидлик-
ни рад этиб, Лутфий, Навоий, Бобир, Фузулийлар каби
буюк шоирлар таъсири остида мутаассибликка қарши
исён байроғини кўтарганидир.

Ғозий ҳеч қачон юқори давлат, бойлик, шону шав-
катга интилмади. Шоирнинг камбағаллик, оддий фақи-
рона ҳаётни шоҳона дабдабалардан юқори қўйгани унинг
жўп шеърларида аниқ айтилган.

Ғам элига подшаҳмен, оҳ афсардур менга,
Кулбам ичра бўрё тахти Сулаймондур менга.

Нест дар хотир ҳавон маснади шоҳй маро,
Бўрё тахти Сулаймонаст дар вайронаам.

Т а р ж и м а с и:

Кўнглимда шоҳлик маснадининг ҳавоси йўқдир,
Вайронамадаги бўрё [мен учун] Сулаймон тахтидир.

Сафолдин соғару пашмин қулоҳу, бўрёи ман
Бувад жоми Жаму тожи Кайу тахти Сулаймоний.

Т а р ж и м а с и:

Сафол қадаҳим, юнг қулоҳим, ва бўрём—
Жамшиднинг жоми, Кайхисровнинг тожи, Сулаймоннинг
тахтидир.

То муяссардур жаҳонда парча нон, бир коса сув,
Бенгзамаз Ғозий бу давлатни Сулаймонлиғ била.
Кунжи узлат гар муяссар булса эски бзрә,
Орзуи гўшан тахти Сулаймон этмағил.

Шарқ поэзияси, шу жумладан, Ўрта Осиё халқлари поэзияси ўтмиш классик адабиётининг баракали таъсири остида ривожланди. Хоҳ Ўрта Осиёда, хоҳ Эронда, хоҳ Хиндистонда бўлсин, бирор шоир улуг шарқ классиклари Фирдавсий, Саъдий, Ҳофиз, Навоий, Бедил, Фузулий ва бошқа машҳур сўз усталарининг мактабини ўтмай туриб поэзия майдонига чиқмаган. Ҳар бир кўзга кўринган шоир ижодининг камолотга етишувида бу устозлар ижодининг самарали таъсири катта аҳамиятга эга бўлган. Шунинг билан бирга, ҳар бир шоир у устозларидан шеърят таълимини олар экан, ўз ижодий интилишларига кўра яна уларнинг ҳар бирига алоҳида ихлос қўйди. Шу сабабли айрим шоирлар ижодида шарқ классик шоирларидан бирортасининг таъсири бошқалардан кўра тўла-роқ ва аниқроқ сезилиб туради. Бу ҳол XVIII—XIX асрларда яшаган ва ижод этган қўқонлик шоирлар ижодида ҳам кўзга ташланади. Ғозий асарларини ўрганиб чиқиш натижасида унинг ижоди машҳур озарбайжон шоири Муҳаммад Фузулий шеърларининг катта таъсири остида ривож топганини кўриш мумкин. Фузулий шеърларидаги тўлқинланувчи куч, ўйноқлик, чуқур мазмун ва дард ўтининг ҳарорати Ғозий шеърларида ҳам ўз изини қолдирган. Ғозий ўз шеърларининг мазмуни билан ҳам, дунёга, атрофидаги муҳитга муносабатини кўрсатишда ҳам, шунингдек бадий сўз тизмаларини тузиш ва ҳатто айрим сўз ва ифодаларни ишлатишда ҳам Фузулий йўли ва услубини қўллади, Фузулиёна тараннум этишга уринди. Бу ҳол унинг Фузулий ғазаларига боғлаган мухаммасларида, айниқса очиқ кўриниб туради. Яна шуниси диққатга сазоворки, Ғозий девонида Фузулийдан бошқа шоирнинг ғазалига қилинган мухаммас учрамайди. Мана, Фузулий ғазалига Ғозийнинг боғлаган бир мухаммасидан айрим парчаларни олиб кўрайлик:

Қайтарур белига ул қотили барно этакин,
Мени ўлтурғали қон айламасун то этакин,
Дута олмам на қилай жаҳд ила асло этакин,
Эла олур кезажак ул гули раъно этакин,
Ваҳм эдарким дута бир ошиқи шайдо этакин,

Юрутуб гайр ила соғари ишрат тун-кун,
Бода тобидин ўлуб икки узори гулгун,
Чиқди майхонадин ул шўх тарабнок бу кун,
Йўлида хоки раҳ ўлдим этакин дутмак учин,
Кўтарур. душмаға қўймаз ера амдо этакин...

Кима дод айлайин ул шўхки бебок ўлди,
Май чекиб гайр ила шоду тарабнок ўлди,
Рашклин Ғозийи ҳайратзада ғамнок ўлди,
Гуллар очилди Фузулий яқалар чок ўлди,
Кел дутолум майу маҳбуб ила саҳро этакин.

Бу мухаммасда, шоир бадий маҳоратининг Фузулий ғазаллари жозибасидан таъсирлангани кўриниб туради. Зотан бирор бадий асарни севмай туриб, ундан илҳомланмай туриб, муваффақиятли равишда унга эргашшиш мумкин эмас. Ғозийнинг Фузулий ғазалига боғлаган бошқа бир мухаммасдан ҳам парчалар олиб кўрайлик.

То ёр кўйина мен девона етмишам,
Бир муфлисамки давлати хоқона етмишам,
Бир ташнаамки чашмай ҳайвона етмишам,
Жонлар вериб сенинг каби жонона етмишам,
Раҳм айлаким етанча сенга жона етмишам...

Билдимки чарх толби аслу насаб дегул,
Афғону нолишим ҳамма дам бесабаб дегул,
Кўнглум ҳамиша мойили завқу тараб дегул,
Жону дилим муродин етса ажаб дегул,
Бир бандаамки дарғаҳи султона етмишам...

Бу мухаммас ҳам юқорида айтилган фикрларимизга қўшимча далил бўлади. Оғир азоб-уқубатлардан сўнг ёр даргоҳига етишганда бўладиган севинчларни, Ғозий бадий бўёқлар билан янада қуюқлаштириб, кенгайтириб тасвирлайди, Фузулий тараннум қилган ёрдан миннатдорлик ва висол севинчи куйларини яна оҳангли, янада жараянглироқ тараннум этади.

Фузулий таъсири Ғозийнинг Фузулий ғазалларига боғлаган мухаммасларидагина эмас, балки бошқа оригинал бадий асарларида ҳам очиқ кўриниб туради.

Букўлди қамати бори ғаму андуҳ меҳнатдин,
Дегул роҳат муяссар то ўланжа ранжу кулфатдин.

Ғалат эрмиш жаҳонда меҳра меҳру, кийная кийна.
Менга ҳосил жиғоу жаврдур меҳру муҳаббатдин.

Чўх эдар жавру жафо дилбари бедод фаним,
Тарки раҳм айлади гўё бути паймон шикани м.

Жокили фикрида жон вермишам, эй дўстларим,
Тори сунбул била зинҳор тикинглар кафаним,

Қонлар ютамен ул гули рухсордин айру,
Бағрим куя ул шўхи ситамкордин айру.

Эй ҳуш эли, мен телбага кўп сарзаниш этманг,
Девонамен ул лаъли шакарбордин айру.

Зулму ситаму жавру жафо жонима кам қил,
Айлар сени Ғозийи ситамдида дуо чўх.

Ғозий ижодига Фузулий фақат бадий томондангина таъсир этиб қолмади, балки шоирнинг дидактик таълимотининг шаклланишига ҳам анча таъсир қилди.

Ғозий ўзининг тарбиявий шеърларида инсон фазилатини юқори тутишни, ҳаётда камтар бўлиш, беҳуда ғурурдан четланиш кераклигини таъкидлайди. У зорлик ва ранжишликка тушмаслик учун вафосизлардан узоқроқ туриш лозимлигини, ҳар қандай тубан шахслар олдида бўйин эгиб, ўз фазилатини ерга урмасликни, иқболдан мағрур бўлмасликни, „меҳнат шаробини“ „шоҳлик шарбати“ дан юқори кўришни қайта-қайта такрорлайди.

Эй қуёш, субҳи узоринг бирла мағрур ўлмағил,
Бир нафасда шом ўлур, албатта масрур ўлмағил.

Тингла пандим, эй кўнгул, бўлма вафосизларга ёр,
Вора-вора зор, кундин кунга ранжур ўлмағил.

Масти иқбол ўлма, идбори била оғритма бош,
Тотмағил бу бодани зинҳор махмур ўлмағил.

Шамъ янглиг маҳфил оро бўлма куймакдур ишинг,
То муяссардур жаҳон аҳлина манзур ўлмағил.

Доға қўй олмосдин марҳам вале миннат била,
Мубталойи дарди бедармони кофур ўлмағил.

Ғозий, нўш айла меҳнат жомидин захроби ғам,
Бенавойи шарбати чинию фағфур ўлмағил.

Ғозий инсон қадрини ерга урмаслик, ўз қимматини сақлаш зарурлигини алоҳида ўқдириб ўтади:

Ўтти умрум арзи ҳолим қилмадим фош олдида,
Арзи ҳол этгач замон ўлғай эдим кош олдида.

Қон ютуб, меҳнат чекиб ғурбатда ўлган яхшироқ,
Бенаволик бирла юргунча қариндош олдида

Ғозий ўз замондоши Ҳозиқ каби инсонларга баҳо
беришда уларнинг ташқи кўриниши эмас, балки ички
дунёси муҳим эканини айтади. Устлари ярқироқ, олтину
ҳалга бўялган нодонларнинг ҳақиқий пуч моҳиятини
очиб ташлаб, ўз ўқувчиларини ҳақиқий инсоний фази-
латга эга бўлган кишиларни ажрата билишга ўргатади:

Либоси зар била нокас кас ўлмагай ҳаргиз,
Эшак эшакдур агар неча қилсанг атлас жул

Ғозий баҳор фаслининг гўзаллиги, ёр висолининг
ширинлигини куйлаган бир ғазалида ғунчалар хандон
уриб, булут ёмғур қатраларини сочиб ўтгандан кейин
булбуллар нағма қилиб турганда боғнинг бир четиди:

Кўз юмуб, маст бўлуб, ноз ила ул маҳваш
Турки ашъор ўқуб чолса қубуз вовайло.

деб орзу қилган эди.

Демак, шоир учун баҳор кўркамлиги, сеvimли ёр-
нинг суҳбати, висол пайтидаги майнинг кайфи ва бул-
булларнинг хуш куйлари қанча ёқимли бўлса, қўбиз-
чолиниб она тилида ўқилган шеърни эшитиш ҳам шун-
чалик лаззатли эди.

Ғозий асарларининг асосий тил хусусияти уларнинг
содда, равон ва тушунарли эканлигидир. Юқорида
келтирилган қатор-қатор мисралар бу фикримизнинг
исботи бўла олади.

Ғозий шеърларида, оддий халқ оғзида кенг қўллани-
ладиган ифодалар эркин ва ўринли ишлатилган.

Кўнгулни пос тут зинҳорким, холу хатинг янглиғ,
Қаро бўлди юзи ҳар кимки дил озорлиғ қилди.

Кима дод айлайн ёр ўлди ёрим неча авбоша,
На суд эмди фиғону нола қилсам дош уруб боша.

Видоин қилдиму кўргил қаро бахтимниким, улдам
Муяссар ўлмади боқмоқ юзина кўз тўлуб ёша.

Тамбиҳ ёр оғзина ким қилди листани,
Хушвақтлиқдин оғзи етибдур қулогина...

На боис ўлдикки арзимни ёр тингламади;
Магарки нолишими касратидин англамади.

Лабини ўптию жон, сурди қошина тилни,
Бу ишга мункир ўлуб онт ичиб қилич ялади...

Мурод риштаси тушти қўлина кокилина
Кўнгулни беҳуда Ғозийи зор боғламади.

Эй беҳабар, аҳволи дилимни сўра кўргил,
Жон чиққуча қошимда даме ўлтура кўргил.

Тангри учун эй боди сабо, қилма таваққуф,
Пайғомими ёримга бориб еткура кўргил.

Ғозий ижодига Фузулий ижодининг таъсири глоир асарларининг тил хусусиятларини ўрганганда, айниқса кўзга яққол ташланиб туради. Ғозий ўз бадий асарларида айрим ўзбек тилида ишлатиладиган сўзларни Фузулий талаффузида ишлатади.

Бир нафас меҳр ила дилшод этди минг ағёрни,
Лутф айлаб боҳмади юз оҳ бир аҳбобина.

Аҳбобни ғам ўдина ўртаб,
Душманлара субҳу шом ҳамроз.

Раҳм эдиб ҳолини сўр, лутф эдиб шод эда кўр,
Ўргулай, Ғозийи мотамзададин айлама ор.

Эй сийм бадан, меҳр тариқини дут эмди,
Расми раҳи бедоду жафони унут эмди.

Минг фан била юз чарх ура бир лаҳзаи гардун
Иқболина шод ўлмади, идборина маҳзун...

Лаби бир дамда юз жон бермаға Исийи даврони,
Кўзи сеҳр ила минг жон олмаға ҳар лаҳза муътоди...

Синдуран аҳдини, ағёра веран ваъдаи васл,
Меҳри йўқ, кийнаси чўх тунд дилозормукин...

Ғамзаси сабру сукун рахтини барбод веран,
Билмаян расми вафо золими хунхормукин...

Бесабаб кўксума минг ханжари бедод уран,
Таъби нозук ўла чобук бути таррормукин.

Анжумлар эмаздур кўрунанким бохар эрмиш,
Минг кўз била афлок қаро шомина ҳар тун.

Рақибо, қилма нозиш, мен кўран ёр ўлса дилдоринг,
Мени шод этмади, бори сени ҳам муҳтарам қилмаз.

Белу оғзин сўз эли гаҳ вор дерлар, гоҳ йўх,
Вору-йўхи садқасидур йўх ила ворим менинг.

Кўриниб турибдики, бу шеърий парчаларда шоир ўзбек тилидаги кўп сўзларни озарбайжон тили талаффузи билан беради. Чунончи „аҳбобига“ ўрнига „аҳбобина“; „ўтига“ ўрнига „ўдина“; „иқболига“ ўрнига „иқболина“, „идборига“ ўрнига „идборина“, „ағёрга“ ўрнига „ағёра“, „шомига“ ўрнига „шомина“, шунингдек феъл сўзларини ҳам озарбайжон талаффузида ишлатади. Масалан: „боқмади“ ўрнига „бохмади“, „этиб“ ўрнига „эдиб“, „этакўр“ ўрнига „эдакўр“, „тут“ ўрнига „дут“, „бермоққа“ ўрнига „бермаға“, „олмоққа“ ўрнига „олмаға“, „синдурган“ ўрнига „синдуран“, „берган“ ўрнига „веран“, „билмаган“ ўрнига „билмаган“, „урган“ ўрнига „уран“, „эмасдур“ ўрнига „эмаздур“, „боқар“ ўрнига „бохар“, „кўрган“ ўрнига „кўран“, „қилмас“ ўрнига „қилмаз“ сўзларини қўллайди. Тўғрироғи ўзбек тилида мавжуд бўлган бу сўзларнинг ўрнига ўша маънони англлатувчи озарбайжон тилидаги исм ва феъл сўзларини ишлатади. Бу приём шеърларни бойитади ва уларга алоҳида жаранг беради. Бундай мисолларни шоирнинг деярлик ҳар бир шеърдан келтириш мумкин.

Юқорида келтирилган мисраларда „кўп“ ёки „жуда“ деган ифода ўрнига озарбайжон тилидаги „чўх“ сўзининг ишлатилганини ҳам кўрамиз. Бу сўз ўзининг ўзбек тилидаги синонимидан талаффуз орқалигина эмас, балки этимология жиҳатидан бутунлай фарқ қилади. Чунки у том маъноси билан озарбайжон сўзи бўлиб, фақат унинг талаффузини ўзгартириш билангина эмас, балки ўрнига этимологик жиҳатдан бутунлай бошқа бўлган сўзни ишлатиш билан бу маънони ўзбек тилида ифода далаш мумкин. Демак, Ғозий ўз шеърларида ўзбек ва озарбайжон тилига умумий бўлган баъзи умумий сўзларни озарбайжон талаффузида ишлатиш билан чекланмай, озарбайжон тилигагина хос бўлган сўзларни ҳам ишлатган. Мана яна бир икки мисол:

Дўндуруб юз қибладин боқдим қошин меҳробина,
Бўйингни жилваси кўрдукча ботил бўлди ғавғоси.
Бенгзамаз Ғозий бу давлатни сулаймонлиғ била,
Инону ихтиёр олди алимдин бир паризоди.
Ҳўблар рухсорина ўлдуқча ҳайрон кўнглими,
Сирри ишқинг нўла ифшо қилса оҳим олама.
Чўх эдар жавру жафо дилбари бедод фғним,
Дута олмам на қилай жаҳд ила асло этакин.
Алимдин олди жон нақдини бир шўхи пари пайкар.

Фузулий ижодининг таъсири фақат Ғозий шеърлари-дагина эмас, балки унга замондош бўлган бошқа шоирлар ижодида ҳам сезиларли из қолдиргандир. Буни биз ўша шоирлар ижодини ўрганганда муфассалроқ кўрсатиб ўтамиз. Бу таъсир яна ўзбек адабиётининг қардош халқлар адабиёти билан бўлган муносибати ва ҳамкорлиги тўғрисида гувоҳлик беради.

Ана шундай ҳамкорлик ўзбек адабиёти билан тожик адабиёти ўртасидаги ўзаро таъсир ва муносабатларда ҳам ўз ифоласини топгандир. Бунга XVIII—XIX аср шоирларининг деярли ҳаммасининг, шу жумладан шоир Ғозийнинг ҳам ижоди мисол бўла олади.

Ғозий тожик адабий тилини ҳам мукаммал эгаллаган ва ўз ижодида уни тўла қўллаган эди.

Ғозийнинг ўзбек тилида ёзилган шеърларида тожик тилидаги айрим сўзлар, ифодалар ҳам кенг қўлланилган. Масалан, қуйидаги парчани олиб кўрайлик:

То юзунг кўрдум ажаб ҳайронам ул дамдин бери,
Ишқ водисиди саргардонам ул дамдин бери.

Шаккари лаъли лабингдин ғайра вердинг коми дил,
Мубталойи дарди бедармонам ул дамдин бери.

Ғозий то бўлдум гадойи дарғаҳинг юз шукрким,
Тахту авранги уза султонам ул дамдин бери.

Бу парчадаги ҳар бир байтнинг иккинчи мисраи „ул дамдин бери“ радифидан ташқари, деярлик тўла тожикча ифодалардан иборатдир. Чунки қофия ҳар бир мисрада тожик тилидаги биринчи шахс орқали белгиланган. Шунинг учун ҳам „ҳайронмен“ ўрнига „ҳайронам“, „саргардонмен“ ўрнига „саргардонам“, „бедармонмен“ ўрнига „бедармонам“ ва ҳ. к. ишлатилади.

Бундан ташқари, бу шеърдаги характерли хусусият тожик тили грамматикасигагина хос бўлган қоида—изофанинг кенг қўлланилганидир. „Шаккари лаъли лабинг“, „коми дил“, „мубталойи дарди бедармонам“, „гадойи даргаҳинг“ каби. Умуман, изофа Ғозийнинг ўзбек тилида ёзилган шеърларида тез-тез учраб туради:

Шоҳмен ғам мулкина, остимда эски бўрё
Маснади Кайхисраву тахти Сулаймондур менга.

Кўз керак бўлса сазовори тамошойи юзунг,
Қанча бўлғай жилвагар хуршед хуффош олдиди.

Мустаҳиқдур Ғозийи мискин закоти ҳусн учун,
Бўсаи лаъли лабингдин анга эҳсон айлагил.

Чекма кўксумдин ўкингни, отма ағъерим сари,
То менинг субҳи нишотим шоми мотам бўлмасун.

Кўнгул кўргач кзингни майли гулзори ирам қилмаз,
На гулзори ирам, ёди гули фиғдавс ҳам қилмаз.

Тарки меҳр этмиш нигори лола рухсорим менинг,
Мақсади кин, муддаоси эрмиш озорим менинг.

Бундай мисолларни анчагина келтириш мумкин.
Бундан ташқари, Ғозий ўз шеърларида тожик тилига-
гина хос бўлган қўшма сўзларни ҳам ишлатади:

Бедод пешаи, сийм зақани, ҳури дилкаши.
Бераҳм саркаши, ситаму жавр одати.

Сеҳр сфарин париваши, ошуби олами,
Мазҳаб фаранги кофири, ислом ғорати.

Оҳ чексам сочилур ҳар ён кўзумдин дурри ашк,
Ганжи бодовар бу дарёдин муяссардур менга.

Ғозийи саргаштаи дилхастаи бечораға
Сен қилан жавру жафони ҳеч кофар қилмади.

Аммо бундай сўзлар Ғозий шеърларида кўп учра-
майди. Ғозий шеърларида учрайдиган кўп тожикча сўз-
лар ниҳон, андуҳ, тийра, табоҳ, гирён, рўбарў, саршор,
вожун, ашк, панд, хунхор, чобук, ком, рафтор, жоду
ва шуларга ўхшаш ўша даврдаги ўзбек адабий тили-

нинг лугат составига кириб сингиб кетган ва соф ўзбек тилидаги сўзлар билан баробар даражада кенг ишлатилган сўзлардир. Умуман олганда Ғозийнинг ўзбек тилида ёзилган шеърларида тожик тили элементлари унга замондош бўлган бошқа шоирларнинг асарларига қараганда камроқ ишлатилган. Шунинг учун унинг шеърлари тожик тилидан беҳабар бўлган ўқувчилар учун ҳам тушунарлидир.

Ғозий XV асрдан бошлаб давом этаётган „шириншакар“ шеърлар ёзиш традициясига ҳам ўз ҳиссасини қўшди. Гарчи Ғозий девонида бир мисраи ўзбекча, бир мисраи тожикча ёзилган ғазаллар учрамасада, бир банди ўзбекча, бир банди тожикча ёзилган мусаддас учрайди. Бу мусаддас наът бўлиб, ҳар бир банднинг охирида такрорланадиган икки байт ўзбекча бандларда бир хил, тожикча бандларда эса бошқа хилдир.

Шу сабабли уни икки тилда [ёзиб бирлаштирилган наът деб қараш ҳам мумкин:

Оразингдин офтоби олам оро музмаҳил,
Тўбийи фирдавс эрмиш қоматингдин мунфаил,
Тишларинг фикри била уммон аро гавҳар хижил,
Ќокилинг шармандасидур нофаи хучини чигил,
Ассалоту ассалом, эй каъбаи аҳли вафо,
Марҳабо, эй саййиди хайрул-башар, юз марҳабо.

Карда гул аз шарми рухсори арақноки тарақ,
Меҳр аз тоби рухат симоб осо дар қабақ,
Аз ҳама хўбони олам бурда дар хўби сабақ,
Шуд зи имон сар ангишти ту курси моҳ шақ,
Ассалот, эй муқтадои аввалину охири,
Вассалом, эй зоти покат раҳматихил-оламин.

Ғозий девонидаги шеърларнинг деярлик ярмини тожик тилидаги ғазал, мухаммас, мусаддас ва рубоийлар ташкил қилади.

Шуниси характерликки, Ғозий девонини бошловчи дастлабки ҳамд ва наътлар кўпчилиги тожик тилида ёзилган. Шунингдек, девонда кўпгина учрайдиган тарихли шеър ҳам тожик тилида ёзилган. Девонда ўзбек тилида ёзилган бирор тарихли шеър йўқ.

Ғозийнинг тожик тилидаги шеърлари ҳам ўзбек тилидаги шеърлари каби унинг ўзига хос содда ва тушунарли услубда ёзилган.

Кори ту ба агёр вафо то каю то чанд,
Борат ба мани зор жафо то каю то чанд.

Дил з-оташи ҳижрон бигудозад басад андуҳ,
Дар ишқи ту, эй моҳлиқо, то каю то чанд.

Т а р ж и м а с и:

Сенинг ишинг агёрга вафо қилиш токайгача ва қанча,
Мен зорга жафоларинг миқдори токайгача ва қанча.

Сенинг ишқингда, эй ой юзли, дилнинг юз гам билан ҳижрон
оташида куйиши токайгача ва қанча.

Ғозийнинг ўзбекча ва тожикча шеърларининг баъзи-
ларида араб тили элементлари учрайди. Улар гоҳ
айрим ифодалардан иборатдир.

Талаттуф айлангиз зинҳор, эй аҳбоблар ҳардам,
Биҳамдиллаҳки, соф ўлди кўнгул меҳнат ғуборидин.
Матлаи субҳи сафо чоки гирибони туро,
Заҳри афъй шуд наботи миср даркори дилам.

Ғозийнинг ўзбек ҳам тожик тилида ёзилган лирик
шеърларида ишлатиладиган араб тили элементлари бу
ҳар иккала тилнинг луғат составига сингиб кетган, ҳам
жонли, ҳам адабий тилда кенг қўлланиладиган: „тараҳ-
ҳум“, „табассум“, „айём“, „шоҳид“, „зоҳид“, „таманно“,
„фароғ“, „ҳарим“, „таъзим“, „муҳайё“, „илтифот“,
„куфр“, „мунфаил“, „маъво“ ва бошқа сўзлардир. Араб
тили элементлари шоирнинг ҳамд, наът каби шеър-
ларида кўпроқ учрайди.

Ғозий шеърларида эса қоладиган оригинал ўхша-
тишлар, истиоралар, муболағалар, бадий такрорлар
учрайди. Мана бир мисол.

Гулшан ичра ким юзингдин урли дам, эй моҳрў,
Кетди гул ўздин, келиб шабнам юзига урди сув.

Шоир ёр чехрасининг гўзаллигини, шу мисраларда
оригинал истиора ёрдами билан ифодалайди. Ёрнинг
чехраси тавсифини эшитгач, гулшандаги гул ҳушидан
кетди. Уни ўзига келтирмоқ учун шабнам келиб гул-
нинг юзига сув сепди. Бу бошқа шоирларнинг ижодида
кам учрайдиган оригинал истиора бўлиб, нозик ва
ўринли ишлатилгандир.

Сориг юзуми қилса қизил йўх ашк ажаб,
Ори зари аҳмар ўла симобдин олтун.

Бу парчада ошиқнинг ғамдан сарғайиб кетган юзига оқиб тушаёгган кўз ёшлари сариғ олтин устига тушиб, уни қипқизил зарга айлантирувчи симобга ўхшатилади. Алхимикларнинг тушунтиришича сариғ мисга симоб юритилса у олтинга айланиши керак эди. Шоир шу таълимга асосланиб оригинал ўхшатиш яратган. Бу байтда ҳар бир ифода ўз ўрнида мувофиқ равишда ишлатилган. Юзнинг сариғлиги олтинга ўхшатилади, юзнинг қизариши қон ёшларнинг юзни бўяши натижасида юз беради. Бу эса сариғ олтинни симоб билан ювиб қизил зарга айлантирилганига ўхшатилади. Кўз ёшларининг тўхтовсиз ва кўп оқиши, симобнинг серҳаракатлигига ўхшатилади. Шоирнинг ҳаётдаги воқеаларнинг нозик тасвирларини усталик билан ифодалаши унинг ҳаётни ҳар томонлама ўрганган ва кузата борганлигидан дарак беради.

Жафо қасрини бунёдига таҳсинкор меъмори,
Вафо бунёдини бузмоққа чобук дасти устоди.

Бевафо ёр жафо қасрини қуришга моҳир меъмордир. Яна у худди шундай маҳорат ва тезлик билан вафо бунёдини бузади. Ҳар иккала ишни ҳам тез ва чаққонлик билан амалга оширади. Шоир киноя билан бундай усталикка тасанно ўқийди. Гарчи бу мазмун бошқа шоирларнинг шеърларида ҳам тез-тез учраб турса-да, Ғозий уни оригинал равишда баён этгани сабабли ўқувчининг ёдида қолади.

Тажаллийгоҳи ҳуснинг манзарини интизоридин
Кўнгул ойинаси симоб янглиг беқарор ўлмин.

Шоир ёрнинг ҳуснини акс этдирувчи, яъни уни кўришга интилиб беқарорлик қилувчи кўнгил ойинасининг ҳолатини муваффақиятли равишда симобнинг беқарорлигига ўхшатади.

Мана яна бир-икки мисол:

Фурқатингдин шамътеқ ҳар кеча, эй зебо санам,
Кўкка етти дуди оҳим, ерни ашким қилди нам.

Гар муяссар бўлса лахти дил билан хуни жигар,
Айблур Ғозий жаҳон аҳлидин ўлсанг комжў.

Лаҳад ичра лабу рухсори деб қон йиғладим чандон,
Ки гулшан ўлди қабрим, лаъл ўла лавҳи мазорим ҳам.

Доғ кўйдунг кўнглума, жонимға доғи бирни кўй,
Бир лирам бўлса талошур икки қаллош олдида...

Заъfliқ кўнглум кўлиға оҳдин бердим асо,
Онча чексун гам юкин, то қомати хам бўлмасун...

Сабо ағёра элтүр тутиелиқға губорини,
Кўзум ёши кўйи туфроғини беҳуда нам қилмаз...

Худоға шукрим, жавру жафоу дардин ул маҳваш
Қилур кундин-кун ортуқ жонима бир зарра кам қилмаз...

Йиғласам ёр солур қошина юз чини газаб,
Ула сув вермак ила рост қилич жавҳардор...

Қатлимға тиғи қаҳр чекиб маст узр учун,
Кўпти нигор, зулфи йиқилди оёғина...

Тамоий бахти қароларни риштаи жонин
Йиғиб сўз аҳлининг кўйдилар отин кокул...

Яқосин чок этиб ҳар тун бошимда сўз ила йиғлар,
Бўлак йўқдур менга дилсўзроқ шамъи мазоримдин.

Агар йиғлар эсам бир лаҳза рухсорини ёд айлаб,
Ики олам келар селоба ашки шаш қаторимдин...

Икки кўзимни ёшини тўфонини кўргач,
Эл кўйдилар отким бири Сайхун, бири Жайхун.

Кўзим селобина атфол урғон дошлар билмам,
Магар сад ўлса ҳоил ўлмамиш садди скандар ҳам.

Ғозий сўз тизмаларини усталик билан ўз ўрнига
кўйиши натижасида шеър мазмунини тўлароқ англа-
тишга эришади. Бу тизмалар ҳам ёр тавсифига, ҳам
ошиқнинг кечираётган изтиробларини билдиришга
хизмат қилади:

Алимдин олди жон нақдини бир шўхи пари пайкар,
Юзи гул, кокили сунбул, кўзи наргис, лаби шаккар.

Қилибдур ишван нози хиромон жилваси бирлан,
Ишимдур нола, ёшим жола, кўнглум вола, рангим зар.

Ҳар иккала байтдаги мисрани ташкил этувчи сўз
тизмалари биринчи байтда ёр тавсифини билдирса,
иккинчи байтда ошиқнинг ҳолатини англатади. Кейинги
байтларда эса биринчи мисрада ёр тавсифи санаб ўти-
лади. Иккинчи мисрада ўша фикрнинг шарҳи берилади:

Жафо тиғи, маломат ханжари ғам тоғидин эрмиш,
Кўнгул ёра, бағир пора. бошимда хора, эй дилбар.
Белинг фикри, лабинг андишаси, зулфинг ҳавосидин
Кўзим намлу, ўзим ғамлу, юрагим қайгулу яқсар.

Бу ерда келтирилган қатор сўз тизмалари мазмунни
женг очишга ёрдамлашади, шеърнинг оҳангдорлигини
кучайтириб унинг бадий завқ таъсирини оширади.

Ҳозирнинг тожик тилида ёзилган шеърларида ҳам
бадий тасвир воситаларини ўринли ишлатилганини
кўрсатувчи мисоллар келтириш мумкин:

Кору борам сўхтан, сар бохтан монанди шамъ,
Бо дили сад чок шаб то субҳ ашк афшоние

Т а р ж и м а с и:

Бор ишим ёнмоқ, шамга ўхшаб бош бермоқ,
Юз чок бўлган дил билан кеча тонг отгуча кўз ёши
тўкиб чиқиш.

Ҳозир афтодари ҳамчун сағони қўйи хеш,
Лутф фармоу карам кун мансаби дарбоние

Т а р ж и м а с и:

Ҳозир, ўз кўчасида ётган ит каби йўлда ёғибмен,
Лутф-карам қилгину, дарвозабонлик мансабини бер.

Ҳузашт аз ман хадангаш, ғарқ шуд бар синаи душман,
Баланди қард иқболи рақиб аз толеи пастам.

Т а р ж и м а с и:

Унинг ўқи мандан ўтдию, душман сийнасида ғарқ
бўлиб кетди,
Рақибнинг иқболи менинг паст толеимдан баландлик
қилди.

Ҳозир саргаштари имрўз, хушвақтамки, ёр
Бандаи деринаи беътибори мост гуфт.

Т а р ж и м а с и:

Бугун хушвақтменки, ёр Ҳозир саргаштани
Паст, эътиборсиз қўлимиздир, деб айтди.

Паришон рўзгори сунбул аз гисуйи мушкинаш
Хўрад ёқут хун аз шарм, лаъл майпарастинаш.

Т а р ж и м а с и:

Хушбў сочларидан сунбулнинг аҳволи паришон,
Ёқут шармандаликдан қон ютади, латъ майнарастликка тушган.

Дар орзуйи рўйи ту девона офтоб,
Ба шуълаи ҷамоли ту парвона офтоб.

Аз суфраи наволи ту як кулча қурси моҳ,
Ваз хирмани ҷамоли ту як дона офтоб...

Т а р ж и м а с и:

Сенинг юзинг орзусида офтоб девонадир,
Сенинг ҷамолинг шуласига офтоб парвонадир.

Сенинг совғалар дастурхонингда ой бир кулчадир,
Куёш ҷамолинг хирманида бир донадир.

Сўз тизмаларини бир-бирига қарама-қарши қўйиб,
ёрниг тавсифи ва ошиқнинг изтиробларини ифодалаш
тожик тилидаги шеърларида ҳам учрайди:

Дар орзуйи холу хату зулфу кокулаш
Дорам фиғону нолау фарёду шеване.

Т а р ж и м а с и:

Холу хату зулфу кокили орзусида
Фиғон, нола, фарёд, шеван қиламан.

Шоир ёрни тавсиф қилишда бир мисра ичида ҳар
бир туроқни қофиядош қилиб шеърнинг оҳангдорлигини
кучайтиради ва унинг эмоционал таъсирини оширади.
Аммо шеърда мазмун қофияга эмас, қофия мазмунга
бўйсунди ва уни ҳар томонлама тўлароқ ифодалашга
хизмат қилади:

Аз ҳино кафаш рангин, бечафо дилаш ғамгин,
Муддаош қаҳру кин сарв қад сумон бӯе.

чилва аш офати ҷоне, саҳт суст паймоне,
Хатти лаб чу райҳоне, хол ҷамчу ҳиндуе.

Руҳ зи ғоза рангине, дил чу хора сангине
Ҷавру зулм ойине, саркаши балочӯе.

Т а р ж и м а с и:

Кафи хинодан рангли, жафосиз дили ғамгин,
Муддаоси қаҳр ва душманлик, сарв қомат, суман бўйли.

Жилваси жон офати, аҳди ғоят суст,
Лаби хати райҳонга ўхшаш, холи ҳинду каби.

Чехраси пардоз билан рангдор, дили тошдек қаттиқ,
Одати жавру зулм, ўзи ўжар ва балога қўючи.

Тамошон ҳаёли гашти боғу долазорам нест,
Тамошо мекунам ҳар субҳ чисми доғдори худ.

Т а р ж и м а с и:

Боғу-долазорларни кезиб томоша қилиш ҳаёли менда йўқ,
Ҳар кун эрталаб ўзимнинг доғли жисмимни томоша қиламан.

Дар ҳайратамки дар дили сангаш асар накард,
Симоб гашт кўҳ зи таъсири нолаам.

Т а р ж и м а с и:

Мен ҳайронменки, унинг тош кўнглига таъсир қилмади.
Нолам таъсиридин тоғ симобга айланиб кетди.

Ғозий девонини ташкил этувчи шеърлар аруз вазнининг турли шакллари ва вазнларида ёзилган.

Девондаги шеърларнинг кўпчилигини ғазаллар ташкил этади.

Ғозий девонига кирган ғазаллар ғазалнинг тарихий мазмунига мос келадиган, севги ҳисларининг жозибаси, ёр жамоли ва қадди-қоматининг гўзаллиги, висол шодликлари, ҳижрон уқубатларини куйлаган лирик асарлардир. Бундан ташқари, кўп ғазалларда ўша замонда ҳукм сурган адолатсизлик ва зулмдан норозилик, ўз оғир қисматида шикоят мотивлари, шунингдек шоирнинг дунёқарашини англатувчи фалсафий фикрлар ҳам баён этилади. Демак, шоир ғазал жанрида ёзган шеърларида бу жанрнинг ўзига хос хусусиятларини сақлади ва уларни маълум даражада давом этдирди. Яна шунга аҳамият бериш керакки, ғазал XV асрда бўлгани каби XVIII—XIX асрлардаги ўзбек адабиётида ҳам асосий жанр эди. Шунинг учун ҳам шоирлар асосан ғазал ёзганлар. Ғозий ғазалларининг кўпчилиги арузнинг кенг тарқалган ҳазаж ва рамал баҳрларининг турли шаклларида ёзилгандир.

Ғозий девонида мухаммаслар ҳам бор. Бу мухаммасларнинг баъзи бирлари Фузулий ғазалларига қилинган, аммо кўпчилиги Ғозийнинг ўз мухаммасларидир.

Шуниси характерлики, Ғозий фақат Фузулий ғазал-ларига мухаммас боғлади, аммо ўша даврда кенг ёйил-ган Амир ғазалларига мухаммас қилишдан ўзини четда тутди. Ҳозик ижодида кўрилганидек, Ғозий девонида ҳам Амир ғазалига қилинган бирор мухаммас учрамайди.

Мухаммаслар ҳам ғазалларга ўхшаб лирик мазмунга эга. Шоир мухаммасларида ҳам ғазалларидагидек юрак ҳисларини, ички кечинмаларнинг нозик ва таъсирли тас-вирини беради. Аммо мухаммас ўзининг тузилиши жиҳатидан шоирнинг ана шу ҳис ва кечинмаларини муфассалроқ ва тўлароқ ифодалашга имкон беради. Шунингдек, ўзининг алоҳида қофия тартибига биноан ана шу туйғулар ифодасининг бадиий оҳангдорлигини ҳам оширади.

Дард туғёнининг зўри, фикрнинг кўплиги ва чуқур-лиги шоирнинг мухаммас жанрига мурожаат қилишига сабаб бўлади. Ғозий мухаммаслари унинг ғазаллари каби эмоционал таъсир кучига эга бўлган чуқур маз-мунли, аммо оддий тилда ёзилган бадиий асарлардир. Ғозий ўз мухаммасларида, ғазалларида куйлаган фикр-ларни яна ҳам тўлароқ баён қилгани учун мухаммасдан ўтиб мусаддас каби шеърлар ҳам ёзди. Мусаддас шакли ҳақиқатдан ҳам бунинг учун янада кенгроқ имконият берар эди:

Бедоду ситам пеша бути, хурлиқосен,
Минг эулму жафо жонима ҳар лаҳза қилосен,
Сиймин бадану лола руху кони адосен,
Билсамки малак, ё парийи ҳуш рабосен,
Ваҳ-ваҳ на ажаб золими пур жавру жафосен,
Олам элини ўртағали турфа балосен.

Бундай кўтаринки руҳдаги мурожаатдан сўнг ўз аҳволини, ёрга чексиз муҳаббати, садоқатини тасвир-лар экан, шоир қуйидаги бандда мусаддасдан мусам-манга ўтади:

Эй шўх сенинг наргиси хумморинга қулмен,
Ул ханжари мужғони дилозоринга қулмен,
Лаъл каби ширини шакарборинга қулмен,
Товус каби ноз ила рафторинга қулмен,
Найлай, на қилай таъби ситамкоринга қулмен,
Ўсма чекан ул абруу рухсоринга қулмен,
Ваҳ-ваҳ, на ажаб золими пур жавру жафосен,
Олам элини ўртағали турфа балосен.

Шоирнинг „ширин-шакар“ тарзидаги бир наъти ҳам мусаддас шаклида ёзилгандир.

Шоир девонида мустазод шаклида ёзилган шеърлар ҳам анча учрайди. Мустазод жанри ўзбек адабиётида Навоий ижоди орқали ривож топади, ўзининг музикавийлиги, жарангдорлиги, ўйноқилиги билан ажралиб туради.

Гозий девонида икки турли вазнда ёзилган ўнта мустазод бор:

Бечора кўнгул кўрди юзинг қолди балоға,
эй шўх суманбар.
Тадбир эда олмас киши тақдири худоға
бул эрди муқаррар...
Лаъли лаби шармандаси қонлар ора ёқут
бошин ура доша,
Зулфи эда юз таъна бу кун мушки хитоға,
тийра ўла анбар.

Я н а:

Шуд субҳ намоён ба ман аз гўшан боме
он шўхи ягона
Дил гашт зи савдои сари зулф чу шоме
сад чок чу шона
Аз худ сарин хеш ба зиндони ғам афтод
инаст саройиш
Кард орзуй аз лаби қонбахши ту коме
дил беҳабарона.

Шум рақиблар била сайри гулистон қилиб,
ўтти нигорим букун.
Аҳду вафо қасрини ер била яксон қилиб,
шаҳсуворим букун.
Қоши уза бўркини эгри қўюб ул пари,
ўсма чекиб қошина,
Чиқти ажаб масти ноз лаълини хандон
қилиб, лола узорим букун.

Бу мисолдан кўриниб турибдики, бу мустазодда фақат калта мисралар эмас, балки узун мисралар ҳам бир-бири билан қофиядошдир. Демак, ҳар бир мисра (калта ва узун мисралар қўшиб олинганда) фақат охиридагина эмас, балки мисра ичида ҳам қофиядош бўлиб келади. Бу усул анча усталикни талаб қилар эди. Шоир бу талабларга етарли даражада жавоб берувчи мустазодлар яратди.

Дун парда солди оразидин ул суман узор,
дахр ўлди гулистон.
Мен йиғладим фироқида чун абри навбахор
агёр шодмон.

Ҳижрон ўтида ўртанадур бенаво кўнгул
   ҳар лаҳза тинмайин
 На сабру на шикибу на орому на қарор,
   иш оҳ ила фиғон..
 Ғозий бенавоға тараҳҳум қилғил, эй гўзал,
   айди худо ҳақи,
 Бедод ханжаридин ўла кўкраги фиғор
   чиқмоққа етти жон

Муस्ताзоднинг янада оригинал усули қуйидаги вазнда
 ёзилган хилидир.

Қомату узоратро сарв банда, гул чокар
 Иқтибоси нур аз ту карда машъали ховар
   эй маҳи ҳилол абру,
 Зулфат аз паришони мезанад бажон оташ
 Ҳар дам аз сияҳ масти мехалад ба дил ханжар,
   он ду наргиси чоду.
 Лаъли шақкар омежат захми синаро марҳам,
 Чашми фитна ангезат шўхтар зи як дигар
   дод аз нигоҳи ў.

Муस्ताзодларнинг тили ғазал ва мухаммаслар тили
 каби рангдор ва оҳангли, равон ва тушунарлидир.
 Келтирилган мисоллардан кўриниб турибдики, шоир
 ўзбек ва тожик тилларида муस्ताзодлар яратди. Шунинг
 билан бирга, ғазал ва мухаммасларда бўлгани каби
 „ширин-шакар“ қилиб ёзилган муस्ताзодлар ҳам Ғозий
 девонида мавжуддир.

Қилма ҳазин жонима мунча жафоу ситам,
   эй санами лаб шакар.
 Кушт маро, раҳм кун, меҳнату андуҳу ғам
   баҳри худо зудтар.
 Оғзи ила қоматин, хатту лаби лаълини
   хома бу янглиғ ёзар:
 Гунчаи боғи ҳаё, сарви риёзи ирам,
   сунбули райҳони тар.
 Ўртанлдур жон қуши шамъи рухнинг ёд эдиб
   чарх ура парвонатак.
 Сина зи тиғи фиروق, чок дили зор ҳам,
   рахм ки шому саҳар.

Ғозий девонида яна таржиъбанд ва тарихлар бор.
 Таржиъбанд ўн банддан иборат бўлиб, „ширин-
 шакар“ усулида ёзилгандир.

Эй шўхи суманбари шакар лаб,
 Сиймин зақани турунж ғабғаб.
 Аз хичлати зулфу орази ту

Сунбул дар тобу меҳр дар таб.
Ишқат ба тани ҳароб ҳар рӯз,
Дардат ба дили шикаста ҳар шаб.
Рухсори ту муддаоу мақсуд,
Меҳри ту маро муроду матлаб.
Мурдам зи ғамат тараҳҳуме кун,
Гардам зи сарат табассуме кун.

Ҳажрингда манам асири юз ғам,
Ағёр ўла шодмону хуррам.
Бағрим ўла қаҳр тигидин чок,
Қўй лутф али бирла анга марҳам.
Маҳрум ўла базми айшдин мен,
Хилватгаҳи роза ғайр маҳрам,
Васлинг этиб орзу ўланжа.
Жон ила дилим деюр дамодам:
Эй роҳати жон, беқарорам,
Вей коми дили умедворам.

Юқорида айтиб ўтилгандек, Ғозий тарихлар ҳам
ёзилган эди. Унинг тарихлари асосан рубоий тарзида
ёзилгандир. Улардан ташқари, Ғозий девонида ўзбек ва
тожик тилида ёзилган бир неча лирик ва фалсафий
рубоийлар ҳам бор:

Чонро баҳазор ишван чашмонат бурд,
эй лола узор,
Дилро ба фусун ду лаъли хандонат бурд
то гашт дучор.
Ғозӣ чи кунамки нақди имонамро
чун айёрон,
Он холи сияҳ офати чонат бурд
бо сабру қарор.

Т а р ж и м а с и:

Кўзинг минг ишва билан жонни олиб кетди,
эй лола узор,
Икки лаъли хандонинг фусун билан дилни
дучор бўлганда олиб кетди.
Ғозий, нима қилайки, имон нақдини
айёрлар каби,
У қора холли жон офати сабру қарор билан
олиб кетди.

Шоир ўз фалсафий фикрлари, дидактик қарашлари,
руҳий ҳолати ва ички кечинмаларини ўз рубоийларда
баён этди:

Эй чарх, мени жаҳона довар қилдинг,
Ҳам соҳиби мулку тахту афсар қилдинг,
Хуршед каби субҳ чиқардинг ба фалак,
Шом ўлди чу ер бирла баробар қилдинг.

Ўзбек ва тожик тилида ёзилган шеърлардан келтирилган бу мисралар Ғозийнинг шеъринг қоидаларини эгаллаган ва уларни ўз асарларида муваффақиятли равишда қўллай олган пешқадам шоирлардан бири эканлигидан гувоҳлик беради. Шунинг учун ҳам Ғозий ўзининг девонидаги ғазалларидан бирида сўз мулкини фатҳ этганини баён қилиб бундай деган эди:

Ғозий ба шамшири фикр мулки суҳан фатҳ кард,
Қуввати бозу нигар: қалъаи Хайбар шикаст.

Т а р ж и м а с и:

Ғозий фикр шамшири билан сўз мулкини фатҳ қилди
Билагининг кучини кўр: Хайбар қалъасини енгди.

Ғозий шеърлари билан танишиб, унинг ўз давридаги илғор фикрларни олдинга сурган адиб эканлиги тўғрисида тушунча ҳосил қилдик.

XVIII—XIX аср ўзбек адабиёти жуда оз ўрганилган. Унинг кўп арбоблари ҳали бизга маълум эмас. Шубҳа йўқки, келгусидаги илмий тадқиқотлар бу давр адабий ҳаётининг ўзига хос хусусиятларини кенгроқ очишга, илмий жамоатчиликни ҳозиргача номи маълум бўлмаган бошқа ижодкорларнинг асарлари билан таништиришга имкон берар.

Бу эса ўзбек адабиёти тарихини ишлаш йўлидаги кечиктириб бўлмайдиган вазифалардандир.

**ҒОЗИЙ
ДЕВОНИДАН**

ҒАЗАЛЛАР

Хўблар меҳри менгадур пеша, ошиқлиқ фаним,
Ҳар ким этса манъ бу ишдин ул эрмиш душманим.

Бир суманбар, лабшакар, ағёрпарвар ишқида
Ёр ғам, мунис алам, гулхан кулидур масканим.

Итларин сонида ўлсам кўйида, эй дўстлар,
Айлангиз зинҳор такфиним чурук пийроҳаним.

Ҳалқалардур жисм аро пайкона пайкониңг тегиб,
Ғам сипоҳи новак андозига булдур жавшаним.

Соғиниб ул меҳри оз дилбарни, чўх мен йиғладим,
Оқибат ер бирла яксон айлади қасри таним.

Даҳрдин нокомлиғ важҳини, Ғозий, англадим,
Боис эрмиш тийра айёмиға таъби равшаним.

Менга рафъи ғам этмаз сайри саҳро, гашти гулшан ҳам,
Кўруб аҳволи зорим дўст ҳайрон ўлди душман ҳам.

Не деб ошиқлиқ этдинг тингламай пандимни, эй кўнгул,
Узинг олам аро шарманда бўлдинг оқибат ман ҳам.

Табибо, тийра кўнглум заҳмидин ол марҳамингни ким,
Қаронғу бўлса уй даркордур ночор равзан ҳам.

Кўруб аҳволи зоримни, рақибо, кулма ҳолимға,
Сенингдек мен эдим, бўлғил, илоҳи, мен каби сан ҳам.

Қутулдим дўстларнинг пандидин, ағёр, таънидин
Биҳамдиллаҳ, ғамингдин кетти жон орқасидин тан ҳам.

Қошида муддаи маҳзуз, сен маҳрум, эй Ғозий,
Мунингдек юрганингдин яхшидур албатта, ўлган ҳам.

Сабо, еткур менга акнун хабар ул гул узоримдин,
Вафо расмини ҳаргиз билмаян маҳваш нигоримдин.

Қародур бахтим онжоқ субҳи васлингдин душуб айру,
Ки касб айлар саводин шоми ҳижрон рўзгоримдин.

Узоридин солиб бурқаъ, суруб ноз абрашин урди,
На ному на нишон қолди мени сабру қароримдин.

Кеча то субҳ ўланжа ғайр ила сармаст, мен ғамгин,
Умидим бул эмаз эрди ўшал кўзи хуморимдин.

Юзунг бўлсун қаро бахтим каби, эй чархи кажрафтор,
Жудо қилдинг мени бир давр ила ёру диёримдин.

Адо бўлдум бели фикридау, оғзи хаёлида,
Қани берса ҳабар бир ёр мушфиқ йўху воримдин.

Яқосин чок этиб ҳар тун бошимда сўз ила йиғлар,
Бўлак йўқдур менга дилсўзроқ шамъи мазоримдин.

Агар йиғлар эсам бир лаҳза рухсорини ёд айлаб,
Ики олам кедар селоба ашки шаш қаторимдин.

Мени бир чарх бирла, эй қуюн, жонимға миннат қўй.
Инондур ёрими ўлмоғима мушти губоримдин.

Муҳаббат тобидин оташгоҳдур пайкарим, Ғозий,
Фалак хирманлари ўртаб бўлур кул бир шароримдин.

Биҳамдиллаҳки, соф ўлди кўнгул меҳнат ғуборидин,
Сув бердинг гулшани умримға ханжар жуйборидин.

Белиннинг фикрию, оғзинг хаёли коруборимдин,
Нўла гар беҳабар бўлсам жаҳоннинг йўқу боридин.

Қуёш гардуна чиқти субҳу шом айди ғуруб охир,
Бу ибрат менга равшан ўлди олам эътиборидин.

Мабодо хону-монингизни ўртаб қилмағай нобуд,
Қилинг парҳез, эй ҳуш аҳли, оҳимнинг шароридин.

Паришонлиқда чиқмас кокили қайғусида бошим,
Тикинг такфиними, эй дустлар, зулфини торидин.

Гирифтор ўлди жон бир дилбари товус рафтора,
Вафо расмини ҳаргиз билмаян шўхи ситамкора.

Жаҳон аҳли на билсун ҳолими юз кўз била гардун,
Жунун даштида мажнун кўрмамишдур мендек овора.

Кими қилди фалак ҳожат раво дунёдаким охир,
Мубаддал қилмади бир чарх ила иқболин идбора.

Кўзум намлу, кўнгул ғамлу, сирешким қон, ишим
Таним ранжурдур бошим ситам доши била ёра. ^{афғон,}

Ўланча асрарам сирри ғаминг жон пардаси ичра,
Биҳамдиллаҳки, воқиф бўлмади кўнгул бу асрора.

Табибо, чекма заҳмат кўзлари бемор бўлмишман,
Қила олмаз Масиҳо чора ҳам бемор бемора.

Мукаддардур кўнгул кўзгуси худбинлиқ ҳавосидин,
Гирифтор ўлмасун ҳеч ойна, ёраб, бу зангора.

Ҳаво жомидин ўлмиш маст кўрдум, зоҳиди худбин,
Асосина таёниб ғарра бўлмиш фаши дастора.

Талаттуф илки бирла марҳами кофури васлингни,
Қўй эмди Ғозини(нг) бағри эрур, биллоҳ, юз пара.

Соқие, бўлди гул айёми кетургил саҳбо,
Ким ҳаво муътадилу гулшан эрур руҳфизо.

Гунча хандану чаман сабза, булут қатра фишон.
Базм асбобини туз булбул ўла нағмасаро.

Бўлса бир дилбари майхорау бир гўшан боғ,
Бингзамаз ҳур ила фирдавс худо шоҳид анго.

Мундин ортуқ на эмиш ҳашмати давлат ангаким,
Ўла бир мутрибу бир жом лабо-лаб мийно.

Қўз юмуб, маст бўлуб, ноз ила ул маҳваш
Турки ашъор ўқуб чолса қўбуз вовайло.

Бода ичмакдин ўшалким бу маҳал тавба қилур,
Беҳабар гул дурур, одам эмаздур асло.

Ғозийни маст кўруб ёри била зоҳид ҳам
Айлади майға гаров субҳау дастору ридо.

Эй хурлиқойи ишва пардоз,
Бошдин оёғинг карашмау ноз.

Аҳбобни ғам ўдина ўртаб,
Душманлара субҳу шом ҳамроз.

Кечмак ишинг ошноларингдин,
Бегоналара рафиқу дамсоз.

Сирри ғаминг элга фош эдарга,
Хуноб сиришким ўлди ғаммоз.

Ўлтурмаку нутқ илан тиргузмак,
Исойи лабингга бўлди эъжоз.

Роҳат қобуси юзумга боғлу,
Меҳнат эшиги ҳамишадур боз.

Эй моҳваш, айласанг на бўлғай,
Бир бўса билан мани сарафроз.

Ғозийи ҳазини беновоға
Чўҳдур ситаминг, тараҳҳуминг оз.

Эй қуёш, субҳи узоринг бирла мағрур ўлмағил,
Бир нафасда шом ўлур албатта масрур ўлмағил.

Тингла пандим, эй кўнгул, бўлма вафосизларга ёр,
Вора-вора зор, кундин-кунга ранжур ўлмағил.

Бўлма коми нафс учун ҳар сифланинг олдида ҳам,
Обрусизлиқ юкин чекмакка маздур ўлмағил.

Масти иқбол ўлма, идбори била оғритма бош,
Тотмағил бу бодани зинҳор махмур ўлмағил.

Шамъ янглиғ маҳфил оро бўлма, куймакдур ишинг,
То муяссардур, жаҳон аҳлига манзур ўлмағил.

Доға қўй олмосдин марҳам, вале миннат била
Мубталойи дарди бедармони кофур ўлмағил.

Ғозиё, нўш айла меҳнат жомидин захроби ғам,
Бенавойи шарбати чинию, фағфур ўлмағил.

Тараххум айламаз ҳолимға ул шўхи паризодим,
Неча қулмен десам ҳаргиз инонмаз сарви озодим..

Менга хурсандлиғ мумкин эмаздур, айламиш гўё
Қазо меъмори ғам туфроғидин таъмир бунёдим.

Қиё боқмай тутуб ағёр илкин сарви ноз ўтти,
Тағофул машрабим, золим табиат, қадди шамшодим..

Ажабдурким анинг бераҳм кўнглиға асар қилмаз,
Фалак минологарини айлади симоб фарёдим.

Менга, эй дўстлар, таклифи сайри гулситон этманг,
Очилмаз сайри гулзори ирамда табъи ношодим.

Чекиб тиғи жафо эл қонин ичмакдур иши доим,
Худо безор, кофиркеши, шаҳрошуби жаллодим.

Кўнгул мулкени хайли ноз илан яғмо қилур ҳардам,
Қиёмат беҳабар девона душман дўст бедодим.

Қаролиқ бирла ўтти рўзгорим зулфидин доим,
Мунаввар бўлмади шамъи рухидин зулмат ободим.

Мен, эй Ғозий, бу ноқис шайхларға йўқтур ихлосим,
Муҳаббат муршидим, дарду аламдур хатти иршодим..

Утти умрум ёриминг базмига маҳрам бўлмадим,
Етти жон чиқмоққау бирлаҳза ҳамдам бўлмадим,

Ғам сафоли ичра қилдим нўш захроби ситам,
Шукрим миннат раҳини соғара жам бўлмадим.

Олам аҳли айшу ишрат бирла шоду бир нафас
Мен нучук бахти қародурменки беғам бўлмадим.

Мен қачон меҳру вафо қилдимки аччиғланмадинг,
Сен қачон жавру жафо эттингки хуррам бўлмадим.

Итларин сониди кечти рўзгорим умрлар,
Тенгрига миннатки мен ул зумрадин кам бўлмадим.

Шод ўлуб Мажнун муҳаббат даштида ҳардам демиш,
Ғозийи девонадек расвойи олам бўлмадим.

Кел, эй соқий, бу ғамлу хотиримни лаҳзаи шод эт,
Бузулгон кўнглуми бир соғари май бирла обод эт.

Агар ағёр ила, эй шўх, сайри лолазор этсанг,
Кўруб доғин мени дилхастани ҳам бир замон ёд эт.

Берибдур бенаво кўнглум алингга умрлар бўлмиш,
Инону ихтиёрим, хоҳ лутф эт, хоҳ бедод эт.

Тавофи каъбан васлин таманно айласанг доим,
Ичиб хунобаи меҳнат бағир парголасин зод эт.

Фароғат истасанг кеч ҳосили дунёву уқбодин,
Бир оҳи сард ила икки жаҳон рахтини барбод эт.

Тараҳҳум қил, шаҳо, Ғозий қадимий хоназодингдур,
Бошингдин бир-ики айлантуруб бу қулни озод эт.

Бошимға тушти бир сиймин бадан дилбарни савдоси,
Мени ойинадек махв айлади ҳусни тамошоси.

Кел эй жон муддаоси, тан муроди, руҳ мақсуди,
Кўзум оқу қароси, бенаво кўнгул таманноси.

Сучук жондин ўсандурди мени эмди не қилмоғдур,
Ҳаёсиз дўстларни панди, душманларни ғавғоси.

Ҳисори офиятсизларга қутлуғ, эй тамиз аҳли,
Мени мажнуна манзил бўлди муҳлик ишқ саҳроси.

Менингдек минг асиру бенаво ошиқни бир дамда,
Кўзунг ўлтурди, тиргузди лаби лаълинг масиҳоси.

Қадимий хоназодингдур кўнгул, эй шоҳ, раҳм айла,
Эрур зоҳир тугонлардин қароу ол тамғоси.

Кўзум қон ёш тўкар, эй олам аҳли, бўлмангиз гофил,
Букун ангизи тўфон айламиш сурхоб дарёси.

Тағофул ҳаддин ошти, лутф оз улди, тараҳҳум қил,
Бошингдин қолмади жону кўнгул сабру шикибоси.

Чаманда сарв қадингга урарди лофи раънолиқ,
Бўйингни жилвасин кўрдукча ботил бўлди даъвоси.

Отиб наргисларинг кирпик ўқин жон олдилар тандин,
Бу икки кофира суд этмади Ғозий таваллоси.

Эй кўнгул, маҳвашларинг ҳуснига ҳайрон ўлмағил,
Чунки бўлдунг эҳтиёт айла, пушаймон ўлмағил.

Рўзгоринг тийрау ошуфталикдур ҳосилинг,
Ошнойн кокилу зулфи паришон ўлмағил.

Айлама зинҳор дилбарлар висолин орзу,
Мубталойи дарди бедармони ҳижрон ўлмағил.

Ўсмалиқ қошу хату холини сен қилма ҳавас,
Меҳнату ранжу бало ўқина қалқон ўлмағил.

Кеча-кундуз зор йиғлаб оҳ чекмакдур ишинг,
Волау девонаи ул лаъл хондон ўлмағил.

Қилмағил аҳду вафоу сўзларина эътимод,
Хона вайрону алохону аломон ўлмағил.

Тинглағил пандимни муҳликдур жафоу жаври ишқ,
Ғозийи бечара янглиғ зору ҳайрон ўлмағил.

Бир назар ҳолимға ул шўхи суманбар қилмади,
Ишқидин жон вердиму ўланжа бовар қилмади.

Қимни қилди тоқи иқболни гардун сарбаланд,
Қора ер бирлан ани охир баробар қилмади.

Гар Скандар айлади тасхир мулки баҳру бар,
Дард иқлимини мен янглиғ мусаххар қилмади.

Кечки умрум сарбасар ошуфталикда заъфдек,
Жон димоғин кокили бир дам муаттар қилмади.

Тийра ғам кунжида ўтти рўзгорим вой ким,
Орази шамъи била бирдам мунаввар қилмади.

Ғозийи саргаштаи дилхастаи бечораға
Сен қилан жавру жафони ҳеч кофар қилмади.

Эй сийм бадан, меҳр тариқини дут эмди,
Расми раҳи бедоду жафони унут эмди.

Фарёд ила оламни хароб айлади кўнгул,
Бу телбани бир сўз ила алдаб овут эмди.

Ғам шарбатин, эй соқийи даврон, тўла вердинг,
Лутф айлаву паймонаи ишрат юрут эмди.

Эй жон, неча маҳвашларинг овораси бўлдинг,
Хунобай меҳнатни ситам бирла ют эмди.

Бўлма бу жаҳон ишвасина гарми муҳаббат,
Ғозий каби зинҳор кўнгулни совут эмди.

Утти умрум даҳр аро афсус нодонлиғ била,
Қолғони сарф ўлди андуҳу пушаймонлиғ била.

Рўзгорим тийра, бахтим қора, иқболим нигун,
Жамъ қилсун хотирин сунбул паришонлиғ била.

Ишқа йўқ бир зарра ихлоси, ажаб мағрурдур,
Зоҳиди худбин риёи субҳа гардонлиғ била.

Рўбарў бўлмай жаҳон аҳлина ким ойна ҳам,
Соф эмас ғаммозлиғдин мунча ҳайронлиғ била.

То муяссардур жаҳонда парча нон, бир коса сув,
Бенгзамаз Ғозий бу давлатни Сулаймонлиғ била.

Минг фан била юз чарх ура, бир лаҳзаи гардун
Иқболина шод ўлмади, идборина маҳзун.

Ишрат майиндин қилди кими жомини саршор,
Ким қилмади даврон ани бир давр ила вожун.

Сориғ юзуми қилса қизил ашк ажаб йўх,
Ори зари аҳмар ўла симобдин олтун.

Икки кўзуми ёшини тўфонини кўргач,
Эл қўйдилар отким, бири Сайхун, бири Жайхун.

Анжумлар эмаздур кўрунанким бохар эрмиш
Минг кўз била афлок қаро шомина ҳар тун.

Эттим гулу шамшод ҳаваским менга басдур,
Бир гунчаи мавзун ила бир мисран мазмун.

Девона кўруб Ғозини олам варақидин
Мажнун ила Фарҳод оди маҳв ўла акнун.

Инону ихтиёр олди алимдин бир паризоди,
Вафо расмини ҳаргиз билмаян хунҳор жаллоди.

Лаби бир дамда юз жон бермаға исийи даврони,
Кўзи сеҳр ила минг жон олмаға ҳар лаҳза муътоди.

Жафо қасрини бунёдиға таҳсинкор меъмори,
Вафо бунёдини бузмакка чобук даст устоди.

Қиёмат офарини, нозанини, сеҳр ойини,
Муҳаббат расму роҳини унутқан шўх бедоди.

Бир аҳбобини ҳолин сўрғали қаҳр ила ғамгини,
Ҳама душманларин комин раво қилмоққа дилшоди.

Тағофул бодасин бан саргарони суст паймони,
Ажойиб дилбари номехрибони, офат ижоди.

Қаландар машраби, жоду фани, товус рафтори,
Юзи гул, сочи сунбул, бўйи рашки сарв озоди.

Рақибо, ёр бирла базми ишрат сенга қутлуғким,
Мену сонсиз анинг жаврию кунжи меҳнатободи.

Ҳазин кўнглум тамошойи гулу тўби ҳавас қилмаз,
Тугонлар жисмим узра гул бошимда оҳи шамшоди.

Анингдек Лайлию, Ширинлиқо ишқидадур Ғозий,
Алам даштида Мажнуну ситам тоғида Фарҳоди.

Сенга ўхшаш бути бемеҳру вафо бормукин,
Бўлса ҳам сен каби бадхўву ситамкормукин.

Синдуран аҳдини, ағёра веран ваъдаи васл,
Меҳри йўх, кийнаси чўх тунд дилозормукин.

Бир боқиш бирла кўнгул мулкани торож қилан,
Кўзлари сеҳр ила юз фитнаға сардормукин.

Ғамзаси сабру сукун рахтини барбод веран,
Билмаян расми вафо золими хунхормукин.

Айдилар ошиқ экан Вомиқ ила Мажнун ҳам,
Менга ўхшаш ғами меҳнатға гирифтормукин.

Бесабаб кўксума минг ханжари бедод уран,
Табъи нозук ўла чобук бути таррормукин.

Нафасе Ғозийи бечорани ёд айламаян,
Кўнгли бераҳм фусун пешаи айёрмукин.

Утти умру этмадинг обод вайрон кўнглуми.
Эмди қилдим жамъ меҳрингдин паришон кўнглуми.

Тил такаллум, кўз тараҳҳум, лаб табассум соз эдуб,
Чўх фусунлар бирла олмишлар на осон кўнглуми.

Бир нафас, бир лаҳза, бир дам шодлик кўрсатмаюб,
Айладинг ғамдин қаро ер бирла яксон кўнглуми.

Ахтариб бир қатра қондин ўзга ҳаргиз топмадим,
Ўблар рухсорина ўлдуқча ҳайрон кўнглуми.

Соқие, бир жоми май бирла иложин айлаким,
Хаста этмишдур букун андуҳ вайрон кўнглуми.

Бўлмаса қадду хату рухсори хурсанд айламаз,
Гашти сарву сунбулу сайри гулистон кўнглуми.

Қон ютуб Ғозий каби ишқида юз дўндурмади,
Нечаким қилдим насихатлар бу нодон кўнглуми.

Эй сенга жавру жафо иш, пеша бедоду фусун,
Менга одат нола қилмоқ ўлди кун кундин фузун.

Бенгамаз Фарҳод ул Ширин ғамидин менгаким,
Теша тирноғим эрур ишқида кўксим Бесутун.

Хотирим ғамлу, кўзим намлу, юрагим қайғулу,
Кавкабимдур наҳс, бахтим тийра, иқболим нигун.

Дард бедармон, сирншким қон, ишим оҳу фиғон,
Душманним чўх, дўст йўх, тан зор, аҳволим забун.

Сирри ишқинг нўла ифшо қилса оҳим олама,
Неча пинҳон бўлса ўт маълум эдар охир тутун.

Даҳр бир соат муродимла мадоро қилмади,
Бир нафас уйрулмади комим била гардуни дун.

Сонмангиз Фарҳод ила Мажнунни комил ишқда,
Мендин олмишлар букун таълими сармашқи жунун.

Қимга айлай дод ул кофирни шаҳло кўзлари
Собрими нақдини торож этди ҳам рахти сукун.

Ғозининг бошига то зулфинг ҳавоси тушғали,
Дарду ғам даштида саргардондур андоққим қуюн.

Кўнгул эмди на дерсен суйганинг ағёра ёр ўлмиш,
Сени кўздин солиб беғоналарға ғамгусор ўлмиш.

Хумори бодадин токай паришон хотир, эй соқий,
Юрут бошинг учун жоми билурин ким баҳор ўлмиш.

Тажаллийгоҳи хуснинг манзарини интизоридин,
Кўнгул ойинаси симоб янглиғ беқарор ўлмиш.

Эмасдур соф таъбим кўзгуси бир дам кудуратдин,
Азалдин сарнавиштим гўйиё хатти ғубор ўлмиш.

На ҳосил мундин ортуқ элга найсони сиришкимдин,
Чаман хуррам, жаҳон сарсабз, саҳро лозазор ўлмиш.

Кима дод айлайнким, ул париваш ошнолардин,
Қилиб тарки муҳаббат, шум рақиблар бирла ёр ўлмиш.

Сенга вермиш кўнгул хоҳи ситам қил, хоҳ лутф айла,
Алинда ошиқи бечорани не ихтиёр ўлмиш.

Кирибдур қулларинг силкина чўх меҳнат била Ғозий,
Муборак бўлсун иқболу саодат, бахт ёр ўлмиш.

Орзуйи сайри гулшан йўқтурур зебо менга,
Ашки олу чеҳраи зардур гули раъно менга.

Қонли заҳимдин эрур ашки гулистон пайкарим,
Боғбон таклифи гулзор айламиш бежо менга.

Пойдор ўлсун бошимда сояи шамшод оҳ,
Қим керакмаз сояи сарви сиҳи асло менга.

Шоҳи мулки дардмен, ғам тоғи бахтимдур менинг,
Бистари хородур эмди ҳар тараф хоро менга.

Ғунчаи табъим очилмаз сайри боғу роғдин,
Саҳни зиндондур ҳамиша гулшану саҳро менга.

Хаста бўлган кўнглуми ҳажр ўти бирлан қилма доғ,
Бандаи деринамен ҳожат эмаз тамғо менга.

Булъажб девонамен Ғозийки ҳаргиз ўхшамаз,
Бўлса юз минг Вомиқу Фарҳод не парво менга.

Фигон, эй дўстларким, ёр тарки ёрлиғ қилди
Мени душман санаб душманлара ғамхорлиғ қилди.

Фалак доим жаҳон аҳлин муроди бирла уйрулди
Менга етганда, найлай, рост кажрафторлиғ қилди.

Юзин кўргач замон жон вермадим, ўлдим хижолатдин,
Бу осон иш менга нечун букун душворлиғ қилди.

Кўрунг юз сеҳр ила торож қилмаз жон эрур нақдин,
Ҳароми қошларинг бу фитнаға сардорлиғ қилди.

Кўнгулни пос тут зинҳорким, холу хатинг янглиғ
Қаро бўлди юзи ҳар кимки дил озорлиғ қилди.

Нисори мақдамина бўлмади мингдин бири манзур,
Кўзум найсон каби чандонки гавҳарборлиғ қилди.

Хижолатдин кўрунг Ғозийниким ер остиға пинҳон,
Анинг муфлислиғи Қорунни дунёдорлиғ қилди.

Кима дод айлайин ёр ўлди ёрим неча авбоша,
На суд эмди фиғону нола қилсам дош уруб боша.

Видоин қилдимү кўргил қаро бахтимниким, улдам
Муяссар ўлмади боқмоқ юзина кўз тўлуб ёша.

Мени айб этма, вердинг нақди жон деб, зоҳидо, сен ҳам
Берурсан рост имон эгри қўйса бўркини боша.

Ғами ишқини кўнгул раҳм айлаб жона вермишдур,
Ажабдурким, саховат айламиш қаллош қаллоша.

Ниҳон дардингни кўз қон ёш тўкуб оламға билдирди,
Гирифтор ўлмасун Ғозий каби ғаммоз йўлдоша.

На боис ўлдики арзимни ёр тингламади,
Магарки нолишими касратидин англамади.

Лабини ўптию жон, сурди қошина тилни,
Бу ишга мункир ўлуб, онт ичиб қилич ялади.

Қачон юзин соғиниб бормадим умид ила,
Қи кўйидин мени ул гул узор қавламади.

Азалдин эрди кўнгул ишқи шуъласина кабоб,
Бу ўтни жонима ул шўх не букун қалади.

Фигоним ўтти фалаклардин, ул қуёшни кўрунг,
Хароб ҳолима бир зарра раҳм айламади.

Надомат ўқина бўлсун нишон алиф янглиғ,
Қишики новакини жон ичида асрамади.

Мурод риштаси тушти қўлина кокилина
Кўнгулни беҳуда Ғозийи зор боғламади.

Чўх эдар жавру жафо дилбари бедод фаним,
Тарки раҳм айлади гўё бути паймоншиканим.

Қокили фикрида жон вермишам, эй дўстларим,
Тори сунбул била зинҳор тикинглар кафаним.

Кеча ағёр ила ўлтурди қуруб базми нишот,
Кийн тутуб менга букун, меҳру умид айлаяним.

Бошламай сўз менга дўндурди юзин хомушланиб
Илтифот айламайин тўтғийи ширин суханим.

Тегди онжақ ситаминг новаки уст устинаким,
Ўла занбур ювоси каби акнун баданим.

Шоми ғурбат нўла гар шод ўла маҳзун кўнглум,
Қим ғаминг доғларидур гули субҳи ватаним.

Ғозийе кимдин этай меҳр тамаъ акнун ким,
Душмани қотил ўла ёриму жоним деяним.

Оллоҳ-оллоҳ, на бало фитнаи даврондур бу,
Офати жону дилу раҳзани имондур бу.

Эй кўнгул, кўзларини макру фирибин емаким,
Соҳири Бобилию жодуйи Мўлтондур бу.

Ухшадан оразини меҳрға ўлмазми хижил,
Қоматин сарв дебон рост на ялғондур бу.

Сотқун ол гарди раҳин боди сабодин, эй кўз,
Қилма ихмолки жон нақдина арзондур бу.

Гул юзингсиз менга зиндон кўрунур саҳни чаман,
Гунча эрмаз ҳама бир дастаи пайкондур бу.

Лолазор этма ҳавас жисмим уза захмларинг
Қил тамошоки ажаб рашки гулистондур бу.

Ишқидиндур ҳама оламға раво фармоним
Ҳалқай доғ эмаз муҳри Сулаймондур бу.

Ғами ишқини худолиқ учун, эй жону кўнгул,
Ҳурмат айланг бир-ики кун сиза меҳмондур бу.

Ул парининг занаҳи узра дегул мушкин хол
Ҳиндуйидур чаҳи замзамға ниғаҳбондур бу.

Бенгзаманг Ғозини Мажнун била Фарҳодғаким,
Ошиқи зору алохону аломондур бу.

Юзин кўргач алимдин кетди сабр ила қарорим ҳам,
На худ сабру қароримким, инону ихтиёрим ҳам.

Хати лаъли узори узра холининг ҳавосидин,
На ялғиз тийрадур бахтим, қародур рўзгорим ҳам.

Ситам дошин уран бошимга чўх ағёрким эрди,
Ки бўлди ёраларға меҳр кўз тутган нигорим ҳам.

Жунун селобидин, туғёну тўфони сиришкимдин,
Бузулди обрў қасри, асоси эътиборим ҳам.

Лаҳад ичра лабу рухсори деб қон йиғладим чандон,
Ки гулшан ўлди қабрим, лаъл ўла лавҳи мазорим ҳам.

На мумкун ёрнинг васлиға етмак хоки роҳ ўлдим.
Анинг кўйина ҳаргиз етмади мушти ғуборим ҳам.

Жафо шабдизини маҳмиз эдиб шод ўлди душманлар,
Ҳазин ҳолимни сўрмай кетти ул гулгун суворим ҳам.

На деб раҳм айламаз ҳолимға Ғозий ёрким, эрди
Муроди жониму коми дили уммидворим ҳам.

Гул юзингсиз, эй парирў, боғ зиндондур менга,
Фурқатдиндин гунчалар бир даста пайкондур менга.

Хаста кўнглумнинг иложини қилаолмас Масиҳ,
Шарбати лаъли лабинг, эй шўх, дармондур менга.

Гар жаҳон дуржини мамлу айласам эрмас ажаб,
Ишқидин ҳар кўз ёшим бир дурри ғалтондур менга.

Шоҳмен ғам мулкина, остимда эски бўрё,
Маснади Кайхисраву тахти Сулаймондур менга.

Меҳри нахлин асрадим кўнглумда кўз ёшим ила,
Ҳосили дарду балоу оҳу афғондур менга.

Ҳажр дардини худо кўрсатмасун мушқил эрур,
Қон ютуб меҳнат чекиб ўлмоқлик осондур менга.

Ҳозир, меҳнат била жавру жафосин мен чекиб,
Ўзгалар кўрса вафосини не армондур менга.

Ўтти умру арзи ҳолим қилмадим фош олдида,
Арзи ҳол этгач замон ўлғай эдим кош олдида.

Қон ютуб, меҳнат чекиб ғурбатда ўлган яхшироқ,
Бенаволиқ бирла юргунча қариндош олдида.

Доғ қўйдунг кўнглума, жонимға доғи бирни қўй,
Бир дирам бўлса талошур икки қаллош олдида.

Кўз керак бўлса сазовори тамошойи юзунг,
Қанча бўлғай жилвагар хуршед хуффош олдида.

Кетти ўздин кўнглиму, ўртанди жоним рашқдин,
Кўруб ул бемеҳрни бир неча авбош олдида.

Қадрдон Ғозийни кўрким, бегуноҳ кўздин солиб,
Маҳрам этмиш шум рақибинг ул қаро қош олдида.

Эй пари, лаъли лабингтек бағрими қон этмагил,
Кокилингтек рўзгоримни паришон этмагил.

Айлағил жавру жафо жонимға миннатдормен,
Мендин ўзга ошиқа бу лутф эҳсон этмагил.

Эй кўнгул, зинҳор захмингдин охан хунобадин
Қасри умрумни бузуб ер бирла яксон этмагил.

Кунжи узлат гар муяссар бўлса эски бўрә,
Орзуи гўшаи тахти Сулаймон этмагил.

Гулшан ичра очма рухсорингни наргис кўрмасун,
Субҳи айшимни бу ишдин шоми ҳижрон этмагил.

Соғиниб, эй кўз, анинг васлини сели ашкдин
Қилма оламни хароб ангези тўфон этмагил.

Дўстлар базмини Ғозий бахтидек айлаб қаро,
Оразинг душманлара шамъи шабистон этмагил.

Эй беҳабар, аҳволи дилимни сўра кўргил,
Жон чиққуча қошимда даме ўлтура кўргил,

Тангри учун, эй боди сабо, қилма таваққуф,
Пайғомими ёримға бориб еткура кўргил.

Эй ғам, гар эсанг дўст, ёриб кўксуми зинҳор,
Лахти жигарим итларина топшура кўргил.

Наззора тағофул билла қил ҳомила, эй шўх,
Оз лутф эдуб ағёрни чўх ўлтура кўргил.

Ғози ситаму жаврдни ўлмакка етишти,
Тарк айламағил расми недат кўра кўргил.

Секратиб ноз абрашини азми майдон айлағил,
Гуй этиб бошим, нигун қаддимни чавгон айлағил.

Хаста кўнглум заъфи ғолибдур юзу лаълинг дебон,
Соз эдуб гулқанд анинг дардиға дармон айлағил.

Розимен ўлмакка ҳижрон шиддатидин, эй ажал,
Эртароқ келгил бу мушкил ишни осон айлағил.

Сарву тўби қилмасун то даъвийи озодлиғ,
Қомати ноз офаринингни хиромон айлағил.

Ол узорингдин ниқоб, эй дилбари хиргоҳнишин,
Меҳр кўзгусини рухсорингга ҳайрон айлағил.

Ўх отиб душман сари кунд этмагил пайкониинги,
Новакиннга кўксуми ўлгунча қалқон айлағил.

Мустаҳиқдур Ғозийи мискин закоти ҳусн учун,
Бўсан лаъли лабингдин анга эҳсон айлағил.

Ишқ домиға муқайяд ҳеч одам бўлмасун,
Бўлса бўлсун мен каби расвойи олам бўлмасун.

Ёраб ул бадхўйнинг дардини маҳзун жонима
Дамбадам қилғил зиёда, зарраи кам бўлмасун.

Заъfliқ кўнглум қўлиға оҳдин бердим асо,
Онча чексун ғам юкин, то қомати ҳам бўлмасун.

Чекма кўксумдин ўқингни, отма ағерим сари,
То менинг субҳи нишотим шони мотам бўлмасун.

Ёр мактубини топшурдим сиза, эй кўзларим,
Поси мардумлиқ тутунг, тангри учун нам бўлмасун.

Айлағил жавру жафо Ғозийни ғамсиз хотири
Лаҳзаи шод ўлмасун, бедард бир дам бўлмасун.

Ошиқ ўлди кўнгул, эй шўхи дағобоз, сенга,
Ноз қил, нозки, жоно, ярашур ноз сенга.

Кўзунг ўлтурди мени, лаъл лабинг тиргузди,
Сен Масиҳойи замонсен, будур эъжоз сенга.

Ухшадан бўюнга шамшодни ақл аҳли дегул,
Рост бир қул эрур, эй сарви сарафроз сенга.

Макру фан бирла мени сендин аюрмакка бўлуб,
Бўлдилар ёр бу кун бир неча ғаммоз сенга.

На дебон тингламадинг пандими ошиқ ўлдунг,
Эй кўнгул, чўх ситаму дард эрур оз сенга.

Асради сирри ғаминг кўнглида Ғозийи афсус,
Ўлмаға етти-ю фош айламади роз сенга.

Алимдин олди жон нақдини бир шўхи пари пайкар,
Юзи гул, кокили сунбул, кўзи наргис, лаби шаккар.

Қилибдур ишваи нози хиромон жилтваси бирлан,
Ишимдур нола, ёшим жола, кўнглум вола, рангим зар.

Жафо тиғи, маломат ханжари ғам тоғидин эрмиш,
Кўнгул ёра, бағир пора, бошимда хора, эй дилбар.

Белинг фикри, лабинг андишаси, зулфинг ҳавосидин,
Кўзум намлу, ўзум ғамлу, юрагим қайғулу яксар.

Қаро қул хатту холу кокилу пуртоб зулфиға,
Бири мушку бири райҳон, бири сунбул, бири анбар.

Кел, эй маҳваш, нисорингға қилиб тайёр қўймишлар,
Хирад сабру кўнгул ақлу таним жону кўзум гавҳар.

Эрур ошиқ узору лаълу рухсорила қаддиға,
Бири Ғозий, бири шаккар, бири шамсу бири ар-ар.

Саҳар вақти тамошойи гули раъно хаёл этдим,
Сариф юз сафҳасини ашки хунин бирла ол этдим.

Хижил ўлди жавоб инкора верди лоф урмакдин,
Масиҳодин бориб баҳси лаби лаълинг савол этдим.

Эди машҳур тўти халқ аро ширин суханлигда,
Хабар вердинг сенинг ширин сўзингдин гунгу лол
этдим.

Қатиф кўнглига ҳаргиз қилмади мингдин бири таъсир,
Нечаким дод айлаб, зор йиғлаб арзи ҳол этдим.

Кўнгул парҳез эдарди бода ичмакдин биҳамдиллаҳ,
Ичурдим панд айлаб мойили шурби ҳалол этдим.

Висолин ёд этиб қолдим туман меҳнатлара, Ғозий,
Ғалат қилдим кўнгул янглиғ таманнойи маҳол этдим.

Эй пари, бир лаҳза ғамгин хотирим шод этмадинг,
Лутф эдиб ҳаргиз бузуқ кўнглумни обод этмадинг.

Сен қачон жавру жафо қилдингки, хурсанд ўлмадим,
Мен қачон меҳру вафо қилдимки, бедод этмадинг.

Айладинг кундин-кун ортуқ қаҳру кийн ойинни,
Бир нафас меҳру вафо расмини бунёд этмадинг.

Зулм таркини дутуб раҳм айлаюб тангри учун,
Жон қушин дарду бало уммидин озод этмадинг.

Ғоза юзга, сурма кўзга тортиб уйдин чиқмадинг,
Ким хирад нақдини, жон рахтини барбод этмадинг.

Ўтти умри дарғаҳингда Ғозини афғон ила,
Итларинг сониди ҳам ул хастани ёд этмадинг.

Қилма бир жонима минг жавр ила бедод эмди,
Ургулай, айла ҳазин хотирими шод эмди.

Ҳаддин ошти ситаму жавру жафо, кимга қилай
Сен каби кофири бедод алидин дод эмди.

Хайли зулму ҳашами қаҳр ила кўнглум буздинг,
Этгил, эй шоҳ, тараҳҳум қилиб озод эмди.

Келди жон олмаға ул шўх эшитмай ҳаргиз,
Неча қилсам ялиниб нолау фарёд эмди.

Нола бирлан кўруб ашкимни ҳуруб ўхмазлар,
Ула ғам қушлари бу доная муътод эмди.

Ошнолиғ йўлини бир йўли масдуд этма,
Гоҳ-гоҳ мени дилхастани қил ёд эмди.

Кўргач ул шўхни зебо юзини жону кўнгул,
Хирмани сабру сукунин бера барбод эмди.

Мени девоналиғим кўрки, жаҳон дафтаридин
Маҳв ўла қиссаи Мажнун ила Фарҳод эмди.

Қариди Ғозийи бечора қулунг меҳнат ила,
Эй йигит, айла худолиғ учун озод эмди.

Кўргач юзини беҳуду ҳайронлиғим ортар,
Зулфини эдиб ёда паришонлиғим ортар.

Ишқ аҳлига қул бўлғали юз шукр худога,
Ҳар лаҳза менинг ҳашмати султонлиғим ортар.

Шаҳло кўзига сурма чекан чоғда кўрсам,
Бахтим қоралаб бесару сомонлиғим ортар.

Дин нақдини сен кофири бадкеша веранча,
Кундин-куна ихлоси мусулмонлиғим ортар.

Маҳвашлара бир боқишила кўнглуми версанг,
Ғозий каби афсусу пушаймонлиғим ортар.

Кўнглумни олди бир санами сарв қомати,
Ширин табассумию, боқиши элга офати.

Бедод пешан, сийм зақани, ҳури дилкаши.
Бераҳм, саркаши, ситаму жавр одати.

Сеҳр офарин париваши ошуби олами,
Мазҳаб фаранги кофири ислом ғорати.

Товус жилави, коҳиши жони, суманбари,
Бебоки шўҳ маҳваши, шўри қиёмати.

Бебода масти дилбари ағёр машроби,
Бошдин оёғ карашмау нозу назокати.

Бир жом верди менгау дин нақдин олди чуст,
Муғ дайри ичра соқийи девона ҳолати.

Ғозийи ошнодин эдар тарки дўстлиғ,
Бегонапарвари бути душман ҳимояти.

Айлай фироқ даштида афгон қачанғача,
Васлингни истабон чекамен жон қачанғача:

Сен шум рақиблар била базм ичра хушдимоғ,
Мен термулай йироқдин, эй жон, қачанғача.

Қўй васл марҳаминики, ўлмакка ётмишам,
Ҳажрингдин, эй пари, юрагим қон қачанғача.

Қонлу тугонларим сари қил бир назораи,
Ағёр бирла сайри гулистон қачанғача.

Қилгил тараҳхум, эй бути золим, худо ҳақи,
Кўнглум гаминг синонина қалқон қачанғача.

Ғозий ҳазину бедилу ҳайрон ғам илкида,
Ағёр шоду хурраму хандон қачанғача.

Қон ютар гулшанда гул рухсори тобонинг кўруб,
Гунча жайбин чок эдар гул барги хандонинг кўруб.

Кокилингдин чўх урарди лофи мушк дашти Хўтап,
Жамъ қилди хотирин зулфи паришонинг кўруб.

Боғ аро шамшод эдарди даъвийи озодлиғ,
Берди хат қул бўлғали сарви хиромонинг кўруб.

Етдилар шармандалиқдин ўлғали Хизру Масих,
Хатти сабзу лаъли жонбахши сухандонинг кўруб.

Ула ҳар кунжида юз Ҳорут доим сарнигун,
Қолди ҳайрон Бобили чоҳи занахдонинг кўруб.

Қочти зоҳид гўшаи меҳроба юз афсун ила,
Наргис отлиғ турки шўҳи номусулмонинг кўруб.

Вомиқу Фарҳод ошиқлиқда таҳсин қилдилар
Ғозийи мажнуни бепарвоу ҳайронинг кўруб.

Жўнгул кўргач юзингни майли гулзори ирам қилмаз,
На гулзори ирам, ёди гули фирдавс ҳам қилмаз.

Чекиб юз ноз ила ханжар юрогим поралар қилди,
Киши ўз душманига ҳеч гаҳ мундоқ карам қилмаз.

Нучук бедодгар кофир эурсенким, фаранг аҳли
Мусулмонларга ҳаргиз мунча зулм ила ситам қилмаз.

Сабо ағера элтур тўтиёлиқга ғуборини,
Кўзум ёши кўйи туфроғини беҳуда нам қилмаз.

Худога шукрим, жавру жафоу дардин ул маҳваш,
Қилур кундин-кун ортуқ жонима бир зарра кам қилмаз.

Рақибо, қилма нозиш, мен кўран ёр ўлса дилдоринг,
Мени шод этмади, бори сени ҳам муҳтарам қилмаз.

Кўруб ул бут қошин меҳроба қилдинг сажда, эй зоҳид,
Сенга этган ишини, биллаҳ, ҳеч раҳбон санам қилмаз.

Муяссар бўлса синған косау гулхан кули Ғозий,
Ҳавойи тахти Доро, орзуйи жоми Жам қилмаз.

Фурқатингдин шамътек ҳар кеча, эй зебо санам,
Қўкка етти дуди оҳим, ерни ашқим қилдӣ нам.

Ишқ мулкида топилмаз мен каби савдогари,
Чокарим андуҳ, маҳмил дарду сарборим алам.

Ул парини каъбаи куйин зиёрат қилғали,
Зод меҳнат, роҳила ҳижрону ҳамраҳ ранжу ғам.

Маснадим гулхан кулидур, соғарим синған сафол,
Онча мен топтим бу давлат топмади Дороу Жам.

Гар тиларсен рутбаи аъло тавозуъ пеша қил,
Топмади кўз устина жо, бўмади то қош хам.

Доғ қўйдунг кўнгул узра, жонға доғи бирни қўй,
Ҳеч мунъим бермағай икки гадоға бир дирам.

Ғозий ул дилдори шаҳрошубни кўрган замон
Хонумон рахтини ийсор этти, жон нақдини ҳам.

Эй кўнгул, кел биз иков аҳд қилиб ёр ўлали,
Ишқдин ўзга наким вор эса безор ўлали.

Хонақоҳинг элидин бир йўла юз дўндурали,
Сокини гўшаи майхонаи хаммор ўлали.

Базми ишрат тузали, шоҳид ила бода ичиб,
Неча доми ғами меҳнатға гирифтор ўлали.

Бевафолиқ йўлини тутти умид этганимиз,
Меҳр ила ошиқи бир шўхи вафодор ўлали.

Тўтиёлиққа ғубори қадаминг шукри эдуб,
Рахти жон нақди равон бирла харидор ўлали.

Бе хабарлиғ била авқотимиз ўтти юз ҳайф,
Жаҳд эдуб тавба қилиб эмди хабардор ўлали.

Жон веран вақт эрур раҳм эдуб тангри учун,
Ғозийи хастаи бечораға ғамхор ўлали.

Тарки меҳр этмиш нигори лола рухсорим менинг,
Мақсади кин, муддаосӣ эрмиш озорим менинг.

Белу оғзин сўз эли гаҳ вор дерлар, гоҳ йўх,
Вору йўхи садқасидур йўх ила ворим менинг.

Бир қиё боқмай қошимдин ўтти юз найранг ила,
Дилбари сеҳр офарин, товус рафторим менинг.

Айладим жон нақди ийсоринг, вале шармандамен,
Қим йўх эрди мендин ўзга жинси тайёрим менинг.

Гар муяссар бўлса рухсоринг менга, биллоҳким,
Гулшани жаннат сари боқсам эрур орим менинг.

Етти жон чиқмоққа чўх меҳнат била юз войким,
Бир тараҳҳум қилмади шўхи ситамкорим менинг.

Рози ишқин халқдин дутдум ниҳон, Ғозий, нетай,
Кўз ёшим фош айлади оламға асрорим менинг.

Ғам элига подшаҳмен, оҳ афсардур менга,
Кулбам ичра бўрә тахти Сулаймондур менга.

Субҳи рухсорида шоми зулфи кўргандин бери,
Беҳабармен кечау кундуз баробардур менга.

Ишқ водисида бир бемори беғамхормен,
Мафрашим хори муғилон, хора бистардур менга.

Оҳ чексам сочилур ҳар ён кўзумдин дурри ашк,
Ганжи бодовар бу дарёдин муяссардур менга.

Гул юзингсиз боғ аро кирсам тамошо қилғали,
Гунчалар пайкону савсан барги ханжардур менга.

То олибмен шаккари лаъли лабингдин чошни,
Аччиғ-аччиғ сўзларинг қанди муқаррардур менга.

Йўқтур, эй Ғозий, бу кун ишқида ғамнок ўлғаним,
Ким азалдин хўблар жаври муқаррардур менга.

Очти бурқаъ юзидин ул санами лола узор,
Партави оразидин даҳр ўла рашки гулзор.

Тавба қилдинг, эй кўнгул, бодаи ноб ичмакдин,
На қилурсен кела гул фаслию айёми баҳор.

Хату холу қаду рухсорини кўргач на қилай,
На шикибу на сукун қолди на сабру на қарор,

Йиғласам ёр солур қошина юз чини ғазаб,
Ўла сув вермак ила рост қилич жавҳардор.

Хотирим гарди кудуратдин эмаз бир дам соф,
Сарнавиштим мени гўёки эрур хатти ғубор.

Тилграм чора кунун бир мену ёлғуз бошим,
Бир тараф хайли ғаму бир сори фавжи ағёр.

Жоми май, шоҳиду не менга керак, эй зоҳид,
Сенга лозим фашу мисвоку асоу дастор.

Раҳм эдиб ҳолини сўр, лутф эдиб шод эда кўр,
Ургулай, Ғозийи мотамзададин айлама ор.

Парвона бўлди жон сени ҳуснинг чироғина,
Сайд ўлди кўнглуми қуши зулфинг дудоғина.

Дилкаш ватан париларадур чашмасорлар,
Бошингдин, эй пари, қўна кўргуз булоғина.

Ташбиҳ ёр оғзина ким қилди пистани,
Хушвақтликдин оғзи етибдур қулоғина.

Фарҳоду Мажнун иккиси ошиқлигим билур,
Ул Бисутунга қочти, бу Нажд тоғина.

Қатлимга тиғи қаҳр чекиб маст узр учун,
Қўпти нигор зулфи йиқилди оёғина.

Ғозийга лутф айла мурувват али била,
Қўй лутф марҳамини анинг тоза доғина.

Улди бир қомати шамшода гирифтор кўнгул,
Найлайн тингламади пандими бу зор кўнгул.

Дарддур фоидаи, ҳосил эрур қон ютмак,
Алданиб верма паривашлара зинҳор кўнгул.

Каъбая ўт солу қуръон ела вер, ич майи ноб,
Жаҳд қил тангри учун вермағил озор кўнгул.

Дард уза дарду алам узра алам, ғам уза ғам,
Бу баоларға гирифтор ўла то вор кўнгул.

Кеча кундуз хату холини таманно қилибон,
Ўлди расвойи сари кўчау бозор кўнгул,

Наъли барқи солур ўт етти фалак хирманина,
Од ҳам оҳа инон верса баякбор кўнгул.

Маст ўлуб ноз хиром айлади товус каби,
Олди юз ранг ила ул шўхи ситамкор кўнгул.

Марҳами васл ила буткудек эди ёралари,
Ўла ҳижрон қиличидин яна афгор кўнгул.

Ёр эдуб жавру жафо узди вафо риштасини,
Узмади кўнглини ўлгунча бу беор кўнгул.

Гули рухсорию қанд лабини ёд эдуб,
Оҳ, гулқанд, дебон жон вера бемор кўнгул.

Хосият верди паришонлиғу саргардонлиғ,
Боғлади Ғозий сари зулфина бекор кўнгул.

Букулди қоматим бори ғаму андуҳи меҳнатдин,
Дегул роҳат муяссар то ўланжа ранжу кулфатдин.

Ғалат эрмиш жаҳонда меҳра меҳру кийная кийна,
Менга ҳосил жафоу жаврдур меҳру муҳаббатдин.

Жаҳон аҳли ҳаловат бодасидин сархуш ўлмишлар,
Насиб ўлмиш менга хунобаи ғам жоми қисматдин.

Мену бечора кўнглум муддатидур кунжи меҳнатда
Дутуб хў ғам била навмид ўлмиш базми ишратдин.

Дегул мумкин қутулмоқ бир замон, бир лаҳза, бир соат
Кўнгул дарду аламдин, жон балодин, тан
машаққатдин.

Бошимга ёғди ғам туфроғи ишқингни ҳавосидин,
Кўрунмаз соф аксим кўзгуда асло кудуратдин.

Чароғи ҳусн ила ағёр базмин айладинг равшан,
Улар ҳолатға етти Ғозийи маҳзун бу ҳасратдин.

Қадина сарви сиҳи бенгзамаз, узорина гул,
Қолиб хатту лабидин печутоб аро сунбул.

Тамоми бахти қароларни риштаи жонин
Йиғиб сўз аҳли қўйдилар отин кокул.

Лабини кунжида рухсори узра эрмас хол,
Нигаҳбон ўла зам-зам-ла каъбаға қаро қул.

Либоси зар била нокас кас ўлмағай ҳаргиз,
Эшак эшакдур агар неча қилсанг атлас жул.

Жаҳонда айш надур мундин ўзга гар бўлса,
Канори сабзау соқию бир суроҳида мул.

Юзини ҳажрида Ғозийи бенавони иши,
Фигону ноладур андоқки гул чоғи булбул.

Магар бедод девонин этибдур мунтахаб кокил,
Қилур помол ҳуснинг мусҳафини беадаб кокил.

Эмас тўлғона тушган оразина зулфи мушкини,
Олиб жон риштасин бахти қаролардин насаб кокил.

Паришонлик била эл қонин ичмакдур иши доим,
Қўярлар афъийи бежонни маҳвашлар лақаб кокил.

Нучук тадбир ила бошидин ўргулмишга ҳайронмен,
Ажаб кокил, ажаб кокил, ажаб кокил, ажаб кокил.

Ҳазар қил, Ғозиё, зинҳор ул шўхи паривашдин,
Балойи дину имондур агар чиқса тараб кокил.

Ишқида менга ҳосил ўла дарду бало чўх,
Меҳр ила вафо оз ўла жавру жафо чўх.

Олам эли гар топмаса сендин тўла мақсуд,
Ҳотамни қилур мумсик агар ўлса гадо чўх.

Қўй марҳами лутфингни тараҳҳум била зинҳор,
Ҳажринг қиличи айлади кўксумни яро чўх.

Тасбиҳу ридо кўрсатиб, эй зоҳиди худбин,
Олам элини алдамағил баҳри худо чўх.

Овораи олам ўла ёрим ҳарамиға
Бесирфа қадам қўйди магар боди сабо чўх.

Раҳм айла менга эмди худолиқ учун, эй шўх,
Чектим сари кўйингда баса ранжу ано чўх.

Зулму ситаму жавру жафо жонима кам қил,
Айлар сени Ғозийи ситамдида дуо чўх.

Синон ўлмиш бўйингсиз кўзума сарву санубар ҳам,
Мазоқимға лабингсиз бол оғу бўлди шаккар ҳам.

Таманно эрди кўнглумға узорингдин бир ўпмаклик,
На ўпмак, бўлмади бир лаҳза кўрмаклик муяссар ҳам.

Кўнгул кўз бирла сендин шодлиқ, бийнолиғ истарди,
Ажаб толеъки ул шод ўлмадию бул мунаввар ҳам.

Қаро бахтимдин онжақ тийра ўлмиш масканим, равшан
Кеча шамъ айламаз, кундуз они хуршеди ховар ҳам.

Кўзум селобина атфол урғон дошлар билмам,
Магар сад ўлса ҳоил ўлмамиш садди Скандар ҳам.

Тараҳҳум қилғил эмди, эй санамким, айламаз асло
Сен этган зулм ила жавру ситамни ҳеч кофар ҳам.

Нучук афтодаи бекас эрур Ғозийки бир сўрмай,
Қилур парҳез бу бемордин ёру буродар ҳам.

То юзунг кўрдум ажаб ҳайронам ул дамдин бери,
Ишқ водисида саргордонам ўл дамдин бери.

Шаккари лаъли лабингдин ғайра вердинг коми дил,
Мубталойи дарди бедармонам ул дамдин бери.

Бир қиё боқдинг манга ноз уйқудин бедор ўлуб,
Бул сабабдин бесару сомонам ул дамдин бери.

Май чекиб агёр бирла маст то кўрдум сени,
Кўз ёшимдин ғарқай уммонам ул дамдин бери.

Оразу хатту лабингни то тамошо айладим,
Орзуманди гулу райҳонам ул дамдин бери.

Бўлди то бахтим қаро кўксум яро, толеъ нигун,
Ҳотам осо шуҳраи давронам ул дамдин бери.

Ҳозий то бўлдум гадойи дарғаҳинг юз шукрим,
Тахту авранги уза султонам ул дамдин бери.

Қонлар ютамен ул гули руҳсордиъ айру,
Бағрим кую ул шўхи ситамкордин айру.

Эй ҳуш эли, мен телбаға кўп сарзаниш этманг,
Девонамен ул лаъли шакарбордин айру.

Тангри ҳақи, зоҳид, менга чўх қилма насиҳат,
Ҳоли на бўлур, бўлса киши ёрдин айру.

На сабру шикибо на сукун қолди, на ором,
То бўлдум ўшал орази гулнордин айру.

Ҳар шому саҳар сўз била булбул ажаб эрмаз,
Фарёду фиғон айласа гулзордин айру.

Кўрмай белини оғзи била нола қилурмен,
Йўқтур киши мендек йўх ила вордин айру.

Бахтим нўла гар бўлса қаро холи лабидин,
Ул сурма чекан наргиси бемордин айру.

Чекмай ситаму жавру жафо Ғозийи зоринг,
Нетсунки ўла сен каби дилдордин айру.

Гулшан ичра ким юзунгдин урди дам, эй моҳрў,
Кетти гул ўздин келиб шабнам юзига урди сув.

Хатмудур лаъли лаби шаккарфишонинг устида
Ё чибинлар бол танги узра айлабдур ғулу.

Қомима ишрат майидур шираи жондин азиз,
Лек ҳарён ғам шаробидин лабо-лаб минг сабу.

Жоми зар синған сафолим шукр лиллаҳ йўқдурур,
Чинийи фағфурдин миннат менга бир тора мў.

Сунбули зулфиға кўнглум мойил ўлғандин бери,
Хотирим ошуфта, бахтим тийра, табъим қайғулу.

То дучор ўлдум лаби лаълина қонлар ютмишам,
Вой улким бўлса соҳир кўзларина рўбарў.

Гар муяссар бўлса лахти дил билан хуни жигар,
Айбдур Ғозий жаҳон аҳлидин ўлсанг комжў.

Қилма ҳазин жонима мунча жафоу ситам,
эй санами лаб шакар.
Кушт маро, раҳм кун, меҳнату андуҳу ғам,
баҳри худо зудтар.
Оғзи ила қоматин, хатту лаби лаълини
хома бу янглиғ ёзар:
Ғунчаи боғи ҳаё, сарви риёзи ирам,
сунбули райҳони тар.
Уртанадур жон қуши шамъи рухинг ёд эдиб,
чарх ура парвонатак.
Сина зи тиги фироқ, чок дили зор ҳам,
раҳм, ки шому саҳар.
Наргиси жоду фанинг ғорат эдар мулки ҳуш,
ханжари мужгон ила.
Ақраби зулфи качат бар чигари хастаам
мезанадаш ништар.
Хирмани афлокни урғали бас эрур,
эй бути бедод фан.
Аз нафаси як шарар з-оҳи дилам як алам,
соз худо, ки ҳазар.
Сен каби шўх илкидин кимга бориб дод этай,
тоқ ўла тоқатим.
Кийну чафои фузун, меҳру вафои ту кам,
ойу ба ҳолам нигар.
Ғозийи бечораға, ўргулайин, раҳм қил,
ошиқи зоринг эрур.
Сийнааш аз оҳ хушк, дийдааш аз ашк нам,
эй санами лаб шакар.

Дар орзуйи руйи ту эй шўҳи гулбадан,
 вей рашки офтоб.
 Беҳад жафоу жавр ила сонсиз балодаман,
 ҳолим ўла хароб.
 Ба доми зулфу холи сиёҳи ту донаи,
 баҳри шикори дил.
 Жоним қўшини бўйнидадур кокилинг расан,
 юз печ бирла тоб.
 Гисуйи мушкбори туро банда мулки Чин
 бе туҳмату хато.
 Девонаи ақиқ лабинг кишвари Яман,
 бу ишдадур савоб.
 Ташбеҳ хатти сабзи ту ҳар кас кунад ба мушк,
 рўяш сиёҳ бод.
 Бўйини сарва, оразини меҳра ўхшадан,
 чекмазми изтироб.
 Тан зору, сийнаам шуда аз тиги ғам фиғор,
 охир тараҳҳуми.
 Эй, жоними фироқ ўти бирла ўртаян,
 бағрим эдиб кабоб.
 Дар ишқи дўст бо руҳи заррину ашки ол,
 медон барўзи ҳашр.
 Юз оҳу нола бирла қопусида жон веран,
 билмаз эмиш ҳисоб.
 Ағёр шоду хурраму хандон ба базми айш,
 ҳар лаҳза сад нишот.
 Ғозийу зулм ила ситаму, дард илан миҳан,
 бир дамда минг азоб.

Гар обу ранг верса ҳилолиға ўсмадин,
нигорим алҳазар.
Вар сурма чекса наргисина токи ул нигор,
вирдимдур альамон,
Гозийи бенавоға тараҳҳум қилғил, эй гўзал,
айди худо ҳақи.
Бедод ханжаридин ўла кўкраги фигур,
чиқмоққа етти жон.

Жонимға қилур ҳардам ўшал турки дилозор,
минг жавру жафони.
Билмаз магар ул маҳваши бедод ситамкор,
ойини вафони.
Ҳар сирри хафиким ўла ифшо эда халқа,
холи лаби лаълинг.
Эй шоҳи жаҳон, айламағил маҳрами асрор,
бу юзи қарони.
Қошина чекиб ўсма олиб илкина ханжар,
келди ғазаб олуд.
Ул шўх менинг қатлима, эй воҳиди қаҳҳор,
қайтар бу балони.
Не лутф ила менга даво қилди, на марҳам,
бераҳм табибим.
Қўрди мени ишқида ажаб бекасу бемор,
кўксумда ярони.
Юз панд ила қайтиб эди ишқ йўлидин,
бу ғамзада кўнглум.
Қўргач юзини бўлди тақи зору гирифтор,
ул ҳурлиқони.
Сармаст агар кўрса бути бодакашимни,
ҳаргиз анга шак йўх.
Дарҳол эдар майға гарав зоҳиди беор
тасбиҳу ридони.
Ишқида бўлуб зор, ўлар ҳолата еттим,
ул моҳвашимни,
Тангри учун, эй боди сабо, айла хабардор,
еткур бу дуони.

РУБОИЙЛАР

1

Эй чарх, мени жаҳона довар қилдинг,
Ҳам соҳиби мулку тахту афсар қилдинг,
Хуршед каби субҳ чиқардинг бафалак,
Шом ўлди чу ер бирла баробар_қилдинг.

2

Букулган қаддим, кўр, қўлумда асо,
Ажал қилди тайёр ўқ бирла ё,
Қўюб қўзга айнакни дермен ўзум
Ажал йўлиға тўрт бўлмиш кўзум.

МУХАММАСЛАР

Бенавомен гусса мулкида фалокатмандимен,
Тахти меҳнат узра ўлтурган алам хурсандимен,
Халқаи занжирбобу дарду ғам дарбандимен,
Меҳнату ғам боғини тўтийи шаккархандимен,
Ранжу меҳнатга яқин, роҳатга дур афкандимен.

Юз ямоғлиқ эски шол эғнимда шоҳлик кисватим,
Фағфуру Жамшиду Скандардин ортуқ давлатим,
Меҳнату ғамга мубаддал бўлди айшу ишратим,
Бўлмади ушбу жаҳонда бир йўли хуш суҳбатим,
Ҳазрати Одамни қандоқ бадгуҳар фарзандимен.

Бўлди қалқон ғам ўқиға жисми меҳнат пайкарим,
Ўтлуғ оҳимдур ҳам чашми таримдур кавсарим,
Манзилим дашти жунун, хори муғилон бистарим,
Гусса болим, ғам матоим, ранжу кулфат чокарим,
Шукр лиллаҳ, кишвари ихлос давлатмондимен.

Кетдилар озодалар ғам бирла, нокас бўлди кас,
Шоҳлар ўрниға ўлтурди хакас бирла магас,
Нола айлармен фироқ илгида монанди жарас,
Ҳеч киши йўқ сўрса ҳолим, олса кўнглум бир нафас,
Дарду ғам зиндонини остида қолгон бандимен.

Ғам юкин тортиб алиф қаддим эгилди мисли нун,
На қарорим қолди, на орому, на сабру сукун.
Ҳоли зорим сўрки, ғам илгида йўқ мендин забун,
Зуфунунлар олдида табъим Фалотундин фузун,
Дун табиат, бебасиратларни нохурсандимен...

Ҳамдамим ғам, маҳрамим мотам, алам ҳамсуҳбатим,
Қавкабимдур наҳс, бахтим тийра, нохуш талъатим,
Хастадурмен кўз юмуб очқуча йўқтур тоқатим,
Ўзга ердин келсам эрди ортар эрди иззатим,
Ғозиё, айбим будурки шоири Хўқандимен.¹

---

¹ «Қўқон тарихи ва адабиёти» қўлёзма анталогиясидан
(тузувчи П. Қаюмов)

Қутулмаз бир нафас меҳнат алидин нотавон кўнглум,
Чекиб дарду фироқинг кеча-кундуз бўлди қон кўнглум,
Саҳардин шом ўланжа айлади оҳу фиғон кўнглум,
Маломат ўхларина ўлди чўх йиллар нишон кўнглум,
Юзингни кўрмади бир лаҳза, бир дам, бир замон
кўнглум.

Туман меҳнатга қолдим бир санамни меҳри руйидин,
Қуюндек субҳу шом овора бўлдим жўсту-жўйидин,
Улар ҳолатга етдим шум рақиблар гуфту гўйидин,
Ютуб заҳробаи ғам яхшиларнинг хоки кўйидин,
Биҳамдиллаҳки юз дўндурмади ҳаргиз ёмон кўнглум.

Мени комим била гардуни дун ўргулмади бир кун,
Муродим ғунчаси дунёда ҳаргиз қулмади бир кун,
Ҳаловат бодасидин жоми айшим тўлмади бир кун,
Кечурди рўзгорин ғамда хуррам бўлмади бир кун,
Дариғо, кетди бўлмай бу жаҳондин шодмон кўнглум.

Мунаввар этди оламни юзинг хуршеди ховардек,
Мазоқи жонима жаллод лаълинг шаҳди кавсардек,
Менгадур аччиғ-аччиғ сўзларинг қанди мукаррардек,
Мусаххар қилди дард иқлимини охир Скандардек,
Сипоҳи ранж хайли ғам била соҳибқирон кўнглум.

Ҳазин ҳолимга қилмаз ул пари пайкар назар асло,
Ситам айлар дамодам жонима, олмаз хабар асло,
Анинг ошиқларида бормукин мандин батар асло,
Кезиб боди сабодек топмадим андин асар асло,
Маломат баҳрина ғарқ ўлди беному нишон кўнглум.

Неча жонимға, эй дилбар, қилурсен зулм ила бедод,
Таним ранжурдур, ҳолим харобу, хотирим ношод,
Қима бориб дейин сен бевафодин дод ила фарёд,
Сиришким донасиға кеча-кундуз ўлалар муътод,
Ғамингни қушларина бўлди охир ошиён кўнглум.

Мени кўйида ул симин бадан зор айлади, найлай,
Балоу дард домина гирифтор айлади, найлай,
Жафо тиғи била бағримни афгор айлади, найлай,
Кўзум қон ёш тўкуб оламға изҳор айлади, найлай,
Нечаким дард элидин сирри ишқингни ниҳон кўнглум.

Тараҳҳум айла эмди, эй бути шаккар лаби барно,
Ишимдур гул юзингни ҳасратидин оҳу вовайло,
Узоринг пардасиз боғ ичра кўргач айламаз асло,
Юраким пора ҳажринг тиғидин бошимда минг савдо,
Ҳавойи лолазору орзуйи гулситон кўнглум.

Суманбарларға ошиқ бўлма Ғозий ҳеч билмазлар,
Такаббурдин сенингдек беневони кўзга илмазлар,
Агар бемор бўлсанг ордин сўрмакка келмазлар,
Эдарлар жавр кундин-кунга ортуқ раҳм қилмазлар,
Паривашларни қилди неча йиллар имтиҳон кўнглум.

Боғ аро юзланки то гулчеҳра раъноланмасун,
Сабзасин помол қил раъноси зеболанмасун,
Юз этиб зулфинг дағи сунбул мутарроланмасун,
Оразинг кўрсат кўнгул гулшан тамошоланмасун,
Қоматингға жилваи туби таманноланмасун.

Дину имон нақди торож айламакдур мазҳаби,
Қатли ом этмак эрур [тарсоларингни] матлаби,
Не сабабдин яхшилиғ нутқи масиҳо мансаби,
Бир нафасда юз ўлукға жон берар лаъли лаби,
Эй қуёш, бергил хабар Исо масиҳоланмасун.

Бир алифдур қоматинг, эй сиймтан, жон ичраким,
Қон ичар ёқут лаълинг ҳажридин кон ичраким,
Тишларингдин йўқтур онча баҳри уммон ичраким,
Оч юзингни бир табассум қил гулистон ичраким,
Гул юзингу гўнча оғзинг бирла даъволанмасун.

Лабларинг эъжозидур аҳбоба руҳ оmezлиқ,
Хатту холингни шиори мушку анбаррезлиқ,
Кўзларингни шеваси найрангу сеҳрангезлиқ,
Эй пари, қилғил такаллум бирла шаккаррезлиқ,
То ани тўти кўруб олдингда гўёланмасун.

Эй кийик кўзлу, шакар сўзлу-ю кун юзлу нигор,
Бўлса минг жоним мени қилсам тасаддуқ жонивор,
Ёшуруб лутфин, ғазаб расмини айлар ошкор,
Мақсадинг гар қатлим эрса айла пинҳон зинҳор,
Зоҳир этма бу карам то халқ ғавғоланмасун.

Ер сўрди ҳоли зори ошиқи жонбозини,
Нутқ ихё этти руҳ . . . . . ғаммозини,¹
Фош этти чўх жафо айлаб муҳаббат розини,
Кўйида, эй ишқ, ончун беқарор эт Ғозини,
Ҳажр даштида қуюн янглиғ шикиболанмасун.

---

¹ Текстда ноаниқ (№ 249, в. 30 б.)

Чихди уйдин ноз ила ёрим хиромон ўзгача,
Синдуруб белга этак ул номусулмон ўзгача,
Гул ниҳолитек эгилиб маст ҳайрон ўзгача,
Ўсма тортиб қоши узра лаъл ҳандон ўзгача,
Қатли ом этмак учун ошуби даврон ўзгача.

Ўдли кофир кўзлари найранги сехрангез эдуб,
Икки лаълини табассум бирла шаккаррез эдуб,
Қошини ё айлабон, кирпик ҳадангин тез эдуб,
Эл аро ғавғо солиб ноз абрашин маҳмиз эдуб,
Қилди ул чобуксуворим азми майдон ўзгача.

Қон ёшим селобидин жисмим уйи бўлди хароб,
Ўтлуғ оҳимни шароридин эрур бағрим кабоб,
Бўлди ўтру бир қиёмат жилван шўхи ниқоб,
Бир алида барбату, бир илкида жоми шароб,
Синдуруб тарфи кулоҳини ғазалхон ўзгача.

Келди дилдорим бугун беҳушу шайдо қилғали,
Хирмани сабримни ўртаб то шикибо қилғали,
Меҳнату дарду балони кўнглима жо қилғали,
Кўзгу олиб қўлға рухсорин тамошо қилғали,
Очти юздин парда ул хуршиди тобон ўзгача.

Борди чўх ағёр ила сайри гулистон эткали,
Ноз бирлан юз кўнгул мулкани вайрон эткали,
Бегунаҳ аҳбобларнинг бағрини қон эткали,
Жамъ хотирларни зулфитек паришон эткали,
Эгри қўйди бўркини ул офати жон ўзгача.

Бир неча бадхоҳлар бирла қилиб айшу тараб,
Қўрма лойиқ дўстларға меҳнату ранжу тааб,

Журмсиз аҳбобларға қилмағил қаҳру ғазаб,
Минг мусулмон қонини ҳардам тўкарсен бесабаб,
Бўлди гўё роҳи расму дину имон ўзгача.

Эй юзи гул, сочи сунбул, лаблари шаҳду шакар,
Қўзи жоду, холи ҳинду, орази рашки қамар,
Фурқатингдин бўлди кундин-кунга аҳволим батар,
Лутф айлаб гоҳ-гоҳи бўлма андин беҳабар,
Ошиқинг чўхдур вале Ғозийи ҳайрон ўзгача.

Оразингга, эй пари, хуршеди тобон ўхшамаз,
Жонфизодур лабларинг лаъли бадахшон ўхшамаз,
Кокилу хаттингга сунбул бирла райҳон ўхшамаз,
Гул юзингга, қаддингга сарви хиромон ўхшамаз,
Сен каби дилдорға ул моҳи канъон ўхшамаз.

Ул нигорим ишқида, эй ақлу ҳуш аҳли, нетанг,
Такаяғоҳим хора, бистар бўлса остимда ўланг,
Ҳажр дашти узра тек урсам оёқ бошим яланг,
Айбдур зинҳор, эй сўз аҳли, ташбиҳ айламанг,
Оғзи шаклин гунчаи хандона чандон ўхшамаз.

Кўрди рухсоринг қуёш гардунда бўлди музмаҳил,
Кўзларинг қайғусидин гулшанда нарғис мунфаил,
Халқаи зулфинг асири лубъати чини чигил,
Қоматингни ўхшадан тубиға ўлмазми хижил,
Ори, ори рост турғон ерда ёлғон ўхшамаз.

Ғам сипоҳи тигидин ҳар лаҳза бағрим чокдур,
Меҳнату дарду аламдин хотирим ғамнокдур,
Айш рангидин кўнгул кўзгуси доим покдур,
Соғиниб базми висолинг кўзларим намнокдур,
Бу тарашшуҳ мояларға абри найсон ўхшамаз.

Эй кўнгул, доим насихат айлар эрдим мен сенго,
Бўлмағил зинҳор олам аҳли бирла ошно,
Тингламай пандимни бўлдинг дарду ғамга мубтало,
Дуди оҳинг айлади оламни бахтингдек қаро,
Субҳи васлинг зулматиға шоми ҳижрон ўхшамаз.

Чарх уруб кездим қуюн янглиғ жаҳон даштин тамом,
Кўрмадим ҳаргиз сенингдек дилбари ширин калом,

Хуш сухан, нозик бадан, мақбули табъи хосу ом,
Ҳар ким ўлса оситонангнинг гадойи субҳу шом,
Ҳашматиға шавкати Жамшиду Хоқон ўхшамаз.

Дард иқлимиға шахмен хорлиғдур иззатим,
Ғам вазирим, ғусса саркорим, алам ҳамсуҳбатим,
Ранжу меҳнатдур аламдорим бу эрмиш давлатим,
Шукр лиллаҳ бўлмиш Искандардин ортуқ шавкатим,
Ишратим кошонасиға чоҳи зиндон ўхшамаз.

Топмадим ҳаргиз замоне меҳнату ғамдин фароғ,
Бўлмадим бир лаҳза ишрат бодасидин тар димоғ,
Жисми урёнимдадур ҳар ёна қонлу тоза доғ,
Айласанг, эй сиймтан, гар орзуйи гашти боғ,
Қил тамошоқим, анга сайри гулистон ўхшамаз.

Оразингдин ғайр базмини мунаввар қилмағил,
Қокилингдин маҳфили душман муаттар қилмағил,
Шум хосидлар сўзин, эй шўх, бовар қилмағил,
Ғозини аҳли ҳавас бирла баробар қилмағил,
Вомиқу Фарҳоду Мажнуна бу ҳайрон ўхшамаз.

Эй шўх, кўнгул кишварина шоҳи жаҳонсен,
Бедоду ситам пешау ошуби замонсен,
Сиймин бадану лола руху ғунча даҳонсен,
Ҳай-ҳай, на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Йўқтур фалак остида сенингдек бути айёр,
Бераҳму фусунсозу ситамкору дилозор,
Жоним қушидур халқаи зулфингга гирифтор,
Ҳай-ҳай, на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Ноз абрашини бошима маҳмиз қилурсен,
Қатлимға жафо ханжарини тез қилурсен,
Бир лаҳзада юз фитнани ангез қилурсен,
Ҳай-ҳай на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Эй қошлари ё, кифриги ўқ, кўзлари шахло,
Олам эли рухсорингадур маҳви тамошо,
Ҳошоки ўла сен каби бедодгар асло,
Ҳай-ҳай на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Кўксумни жафо ўқи била ёралар эттинг,
Бағримни ситам тиғи била поралар эттинг,
Ағёрни дарди дилина чоралар эттинг,
Ҳай-ҳай на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Бир жоним эса икки ҳилолингга тасаддуқ,
Ақлу хирадим ҳусну жамолингга тасаддуқ,

Кўз мардумаки донаи холингга тасаддуқ,
Ҳай-ҳай на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Зулфинг шикани узра шикан чин уза чиндур,
Ҳар чинида юз чин десалар барчаси чиндур,
Кўнглум сари куюнгда кунун хокнишиндур,
Ҳай-ҳай на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Шамшод бўюнг шевасидур ноз расолиқ,
Холу хотинг ойини эрур юзи қаролиқ,
Бемор кўзунг пешаси модар бахатолиқ,
Ҳай-ҳай на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Ошиқлара чўх жавру ситам қилмағил эмди,
Ҳамхонаи юз меҳнату ғам қилмағил эмди,
Ғозини гирифтори алам қилмағил эмди,
Ҳай-ҳай на ажойиб санаму сарви равонсен,
Не сарви равон, бошдин-оёқ офати жонсен.

Қайтарур белига ул қотили барно этакин¹,
Мени ўлтурғали қон айламасун то этакин,
Дута олмам на қилтай жаҳд ила асло этакин,
Эла олур кезажак ул гули раъно этакин,
Ваҳм эдарким дута бир ошиқи шайдо этакин.

Юрутуб ғайр ила соғари ишрат тун-кун,
Бода тобиндин ўлуб икки узори гулгун,
Чиқди майхонадин ул шўх тарабнок бу кун,
Йўлида хоки раҳ ўлдум этакин дутмак учун,
Кўтарур, душмаға қўймос ера амдо этакин.

Ноз илан қилди мени қатлима ул сарв хиром,
Ханжари қаҳру ғазаб қўлга олиб маст мудом,
Кетти мен ғамзададин бир йўла сабру ором,
Додлар этмака ул кофир элиндин ҳар шом,
Чиқди оҳим кўка то дутса Масиҳо этакин.

Бўлди кундин-куна ишқинг мени бечора фузун,
Ўхшамаз дардима ўт бингзамаз оҳимга тутун,
Соғари айшу нишотим ўла акнун вожун,
Ўйла урьён керак оворан саҳрои жунун,
Ки тааллуқ тикани дутмая қатъо этакин.

Тинглагил пандими, эй моҳваши лаб шаккар,
Нолишимдин қила кўз жаҳд ила зинҳор ҳазар.
Субҳлар оҳим ўхи жавшани гардундин ўтар,
Шомлар қонлу ёшим мавжина албатта дигар,
Ҳар нечаким кўтарур чархи муалло этакин.

---

¹ Бу ва бундан кейингиси ҳам Фузулий ғазалига мухаммас.

Ошиқ улдурки жаҳон қайдидин озода ўлур,
Май ичиб гўшаи майхонада афтода ўлур,
Юз туман меҳнати дарду ғама омода ўлур,
Ринди хок ўлса дахи дарду ғами бода ўлур,
На эса қўймаз алидин майи саҳбо этакин.

Қима дод айлайн ул шўҳки бебок ўлди,
Май чекиб ғайр ила шоду тарабнок ўлди,
Рашкдин Ғозийи ҳайратзада ғамнок ўлди,
Гуллар очилди Фузулий яқалар чок ўлди,
Кел дўтолум майу маҳбуб ила саҳро этакин.

То ёр кўйина мен девона етмишам,
Бир муфлисамки давлати хоқона етмишам,
Бир ташнаамки чашмаи ҳайвона етмишам,
Жонлар вериб сенинг каби жонона етмишам,
Раҳм айлаким етанча сенга жона етмишам.

Жонимға минг жафо эдан ҳардам спехри дун,
Минойи айшу ишратими этти вожгун,
Меҳнат юкини чекди алиф қаддим ўлди нун,
Шукронаи висолингга жон верди тан бугун,
Чўх дард чекмишамки бу дармона етмишам.

Билдимки, чарх толиби аслу насаб дегул,
Афғону нолишим ҳамма дами бесабоб дегул,
Кўнглум ҳамиша мойили завқу тараб дегул,
Жону дилим муродина етса ажаб дегул,
Бир бандаамки дарғаҳи султона етмишам.

Соқийи даҳр ичурди банга заҳри ғам эзиб,
Кул бўлди меҳнатинг ўтидин пайкарим қизиб,
Дутди ғамингни жон ҳама аҳбобдин безиб,
Мўри муҳаққарамки саросима чўл кезиб,
Ногоҳ боргоҳи Сулаймона етмишам.

Ҳажринг тугонларидин эрур гулшани таним,
Кел сайри боғ айлагил, эй рашки гулшаним,
Гулхан кулидур эмди мени жоҳу масканим,
Бир булбуламки гулшан ўлубдур нишиманим,
Е тўғиямки бир шакаристона етмишам.

То котиби қазо қалами қилди одими,
Этти зиёда ишқ элина эътиқодими,

Райҳон хатинг айлади равшан саводими,
Даври фалак муяссар эдибдур муродими,
Гўёки толиби гуҳарам кона етмишам.

Йўх шомни мотамимға бугун субҳидам падид,
Боғланди айш қобуси пайдо эмас калид,
Ҳозий бўлурму ҳеч шақи жаҳд ила саид,
Мискин Фузулиям ки сенга дутмишам умид,
Е бир камина қатраки уммона етмишам.

МУСАДДАС

Бедоду ситам пеша бути ҳурлиқосен,
Минг зулму жафо жонима ҳар лаҳза қилосен,
Сиймин бадану лола руху кони адосен,
Билсамки малак ё парийи ҳушрабосен,
Ваҳ-ваҳ на ажаб золими пур жавру жафосен,
Олам элини ўртағали турфа балосен.

Эй шўҳ, сенинг наргиси беморинга қулмен,
Ул ханжари мужгони дилозоринга қулмен,
Лаъл каби ширини шакарборинга қулмен,
Товус каби ноз ила рафторинга қулмен,
Найлай, на қилай таъби ситамкоринга қулмен,
Ўсма чекан ул абруу рухсоринга қулмен,
Ваҳ-ваҳ на ажаб золими пур жавру жафосен,
Олам элини ўртағали турфа балосен.

Мен ғамзадау бекасу бечорау ношод,
Тун-кун сени ишқингда ишим нолау фарёд,
Қўнглум қуши ҳеч ўлмади ғам домидин озод,
Сен золими бедод элидин кимга этай дод,
Ваҳ-ваҳ на ажаб золими пур жавру жафосен,
Олам элини ўртағали турфа балосен.

Жоно, мени ҳолимни забун айладинг охир,
Минойи нишотимни нигун айладинг охир,
Қундин-куна дардимни фузун айладинг охир,
Овораи саҳройи жунун айладинг охир,
Ваҳ-ваҳ на ажаб золими пур жавру жафосен,
Олам элини ўртағали турфа балосен.

Эй сарв қаду кокили сунбул, кўзи шаҳло,
Хуршед руху холи лаби анбари соро,

Райҳони хатинг сабзан гулзори тамошо,
Бир кун мени бечорани шод этмадинг асло,
Ваҳ-ваҳ на ажаб золими пур жавру жафосен,
Олам элини ўртағали турфа балосен.

Ҳар кеча мени зорға дардинг ўла ҳамдам.
Андуҳу машаққат менга ҳамхонау маҳрам,
Базми тараб ўлмиш менга мотамкадаи ғам,
Ҳеч айламадинг Ғозийи дилхастани хуррам,
Ваҳ-ваҳ на ажаб золими пур жавру жафосен,
Олам элини ўртағали турфа балосен.

ТАРЖЕЪБАНД

Эй шўхи суманбари шакарлаб,
Сиймин зақани турунж ғабғаб.
Аз хицлати зулфу орази ту,
Сунбул дар тобу меҳр дар таб.
Ишқат ба тани хароб ҳар рўз,
Дардат ба дили шикаста ҳар шаб.
Рухсори ту муддаоу мақсуд,
Меҳри ту маро муроду матлаб.
Мурдам зи ғамат тараҳҳуме кун,
Гардам зи сарат табассуме кун.

Ҳажрингда манам асири юз ғам,
Ағёр ўла шодмону хуррам.
Бағрим ўла қаҳр тигидин чок,
Қўй лутф али бирла анга марҳам.
Маҳрум ўла базми айшдин мен,
Хилватғаҳи роза ғайр маҳрам.
Васлинг этиб орзу ўланжа,
Жон ила дилим деюр дамодам:
Эй роҳати жон, беқарорам,
Вей коми дили уммедворам.

Рухсори ту моҳи олам оро,
Аз баҳри худо ниқоб бикучо.
Гисуйи сиёҳи анбаринат
Гардид расан ба гардани мо.
Аз хона барун хиром, эй шўх,
Созанд чаҳониён тамошо.
Шуд ғарра ба ҳусн он париваш,
Якбор маро нагуфт асло

Эй ошиқи зулмдидаи ман,
Вей зору ситамкашидаи ман.

Мен хастаға бўлди дардинг афзун,
Ҳолим ўла заъфдин дигар гун.
Бир давр ила чархи бемурувват,
Жоми тарабимни этти вожун.
Ҳуш аҳлина шаҳр қутлуғ ўлсун,
Мен телбая манзил ўлди ҳомун.
Андухи фироқ ҳаддин ошти,
Тангри учун, эй нигорим, акнун
Бир дам мени ёд айласангчи,
Васлинг била шод айласангчи.

Дар ишқи ту беқарорам имрўз,
Афтодау хору зорам имрўз.
Соқй, хуми бода ар бишкаст
Аз соғари май хуморам имрўз.
Машитоб ачал ки аз фироқаш
Чонро ба ту месупорам имрўз.
Раҳме ба дили хароби ман кун,
Чуз ту дигаре надорам имрўз.
Савганд баҳоли анбаринат,
Бо наргиси фитна дар каминат.

То мен сенга ошно бўлубмен,
Ғам илкида мубтало бўлубмен.
Лутф айла менга худо ҳақиқим,
Дардингни чекиб адо бўлубмен.
Жонимға жафоу жавр кам қил,
Чўх ожизу бенаво бўлубмен.
Райҳон хатинг эдуб таманно,
Мавжуд жаҳонда то бўлубмен,
Йўхдур мени сабр ила қарорим,
Илкимда инону ихтиёрим.

Эй моҳваш, бешароб мастам,
Умрест чафокаши ту ҳастам.
Як лаҳзау як замону як дам,
Ҳаргиз зи каманди ғампарастам.
Бар тофта аз чаҳониён рў.

Дар кўйи ту солҳо нишастам.
Зуннор зи кокули сиёҳат
Бар гардани қони хеш бастам.
Девонаи кеши кофиратман,
Қурбони сари ситамгаратман.

Қилди мени зор иштиёқинг,
Бош бирла бориб ўпам оёқинг.
Ақлим эда вола хатту зулфинг,
Ҳайрон эда қош ила қабоқинг.
Жаннат гулидин наку висолинг,
Дўзах ўтидин батар фироқинг.
Мен ғамзадая жафо қилурға
Ағёр ила бирдур иттифоқинг.
Сендин бу амал на лойиқ ўлмиш.
Бал сарзаниши халойиқ ўлмиш.

Эй зуҳра чабину лола рухсор,
Токай ба ман ин чафоу озар.
Гул чок зада зи шарми рўят
Пироҳани хештан ба гулзор.
Аз ҳасрати орази ту дорам
Ҳар шому сабоҳ нолаи зор.
Ғозийи ҳазину бенаворо
Зин беш бадарди ҳачр магузор.
Аз дурии ту кабоб токай,
Ҳолаш зи ғамат хароб токай.

МУНДАРИЖА

Автордан	5
Шоир Ғозий	7
Ғозий девонидан.	49
Ғазаллар	51
Мустазодлар	111
Рубойлар	123
Мухаммаслар	124
Мусаллас	140
Таржеъбанд	142

МУҲИМ ТУЗАТИШЛАР

Бет	Қатор	Босилган	Ўқилиши керак
10	пастдан 12	1215 (1801—1802)	1214 (1800—1801)
56	юқоридан 5	гўшан	гўшан
63	пастдан 5	хондон	хандон
64	пастдан 7	кечки	кечти
64	пастдан 7	Заъфдек	зулфитек
71	пастдан 3	Собрими	Сабрими
92	пастдан 6	машроби	машраби
115	пастдан 2	марҳум	марҳам
123	пастдан 3	ўқ	овуқ
129	пастдан 1	249	109
138	юқоридан 12	ҳамма дами	ҳамма дам

К заказу 167

Нашриёт редактори *Ф. Қўзиев*
Рассом *В. Тий.*
Техредактор *Д. Саркисянц, З. П. Горьковая*
Корректор *М. Саидова*

Р04446 Теришга берилди 12/ХII-58 й. Босишга рухсат этилди
14/IV-59 й. Қоғоз $84 \times 108^{1/32} = 2,25$ қоғоз л. 7,38 босма л.
Нашриёт л. 4,3 Тираж 3000 Баҳоси 2 с. 60 т. Переплет 1 с. 50 т.

ЎзССР Фанлар академияси нашриётининг босмаҳонаси.
Тошкент, Хоразм кўчаси 9. Заказ 167. 1959.
Нашриёт адреси: Куйбишев кўчаси, 15